KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVII-ik évf. Julius, Augustus. 1882. 4-ik füzet.

AZ UNITARIUS KERESZTÉNYSÉG MEGTARTÁSA.*)

2. Thes. 2. 15. „*Tartsátok meg a nektek adatott, tudományt.*"

Az apostol szavai, melyeket a szent igében felolvasni hallottatok, intő buzditó szózat kk! a Thessalonikabeliekhez, hogy tartsák meg a nekik adatott tudományt. Meg kell vallanom, sokáig töprengtem a fölött, a hogy föl lettem szólitva egy ily nagy és nevezetes ünnepély tartása mellett prédikálni Isten igéjét, hogy minő szavakban szólhatnék legtalálóbban az Urnak gyülekezetéhez. Elmerülve szemléltem a Horeb csipkebokrának lángvetéseit, melyek a héber szentiratokban előttem világoltak; majd lelkem a pusztába szállott, s figyelve hallgattam az örökélet vizének csöndes susogását. A próféták bátor igéi hangzottak füleimbe, majd a hegyi beszéd mennyei zenéje vonzott örök szépségeivel, — majd az apostolok magasztos tanitásai csendültek föl igéért esdő lelkemben. S e váltakozó megjelenései közt a régmult igéinek, a mint az igeharczban az egyik gondolat a másikat űzte a jelenkor vallási és erkölcsi állapotával kapcsolatosan, a szél fútt és ama tiszta hangokat hozta fülembe, melyeket Pál apostol e szavakban intézett a Thessalonikabeliekhez: „Tartsátok meg a nektek adatott tudományt!" „A szél fú, de nem tudjuk, hogy honnét jő és hová megy." Hogy csakugyan az Urnak szele, szent ihlete fuvalt-e lelkembe, és az Ur szelleme fog-e általam ez órában, habár gyönge. erőtelen hangokon ti hozzátok szólani, én azt nem tudom, sem azt, hogy a szél hová megy, hogy fogja-e az bennetek épitni Isten országát, erősitni a hitet, növelni a buzgóságot, — nem tudom, fog-e lelkesedésre, szent hevületre gyújtani vallástok iránt: de az apostollal mégis csak igy szólok hozzátok: „Tartsátok meg a nektek adatott tudományt!" S csakugyan ugy vélem, kk! hogy ez apostoli intelem a mi viszonyaink között is jogosult és időszerü. A Thessalonikabeliek ingadoztak, közülök sokan hűtelenek lettek a keresztény hithez, másokon ama lágy melegség vett erőt, melyről Pál a Laodiceabelieknek azt irta, mivel sem hideg, sem meleg nem vagy, kiokádlak. S ha tekintem, kk! korunk véleményhul-

*) Mondatott Nagy-Ajtán, a jul. 30-iki vasárnapon, a mikor ott a Kriza-emléktábla leleplezési ünnepélye tartatott.

lámzását; ha tekintem a gondolkozás ama változó iránymenetét, mely most föllebbenve, hatalmas szárnyakon ég felé emelkedik, majd meg anyagias önző nézetekkel a világ jövedelmes, széles országútját járja magasabb szellemi czélok nélkül, és látom a gondolkozó főknek is ingatagságát, s e nézetbeli ide s tova hányatásnak népünkre való kihatását is, a midőn kételkedve kérdezik: hogy vajjon a császárnak, vagy az Istennek fizessenek-e adót? — a midőn látom, hogy ama zászló, melyre „Egy az Isten“ van fölirva, népünk kezében, a helyett, hogy dicsően föllobogtatva, mind magasabbra emelkednék, nem egy helyütt lefelé hajlik; a midőn látom a közönyt, a vallás iránti lágy melegséget és a részvétlenséget az egyház dolgaiban, az unitárius hivek, a mi hiveink közt is aggasztó mérvben terjedni; látom szent vallásomat, egyházunkat épen saját hiveinek ingadozó magatartása által veszélyeztetve: bizony, kk! ugy hiszem, méltán vehetem ajkaimra emez intő, buzditó szavakat: „Tartsátok meg a nektek adatott tudományt!“ — vagy más szavakkal: Tartsátok meg az unitárius keresztény vallást, álljatok meg, legyetek állhatatosak az unitárius kereszténységben.

Igen! kk! nekünk meg kell tartanunk a mi szent vallásunkat, fönn kell tartanunk az unitárius kereszténységet enlelkünk és embertársaink boldogitására, és hogy a mi hitünkben állhatatosan, tántorgás nélkül megmaradjunk, erre buzdithat minket mind a mult, mind a jelen, mind a jövő egyaránt.

Meg kell tartanunk az unitárius vallást, először is azért, mert annak történelmi multja van, mely buzdit, lelkesit.

Mindnyájan tudjuk, kk! hogy valaminek értéke, becse megitélésénél a mult mily fontos szerepet játszik. Ez a föld, a melyen laktok, s melyet hős Attila fiai karddal és vérrel szereztek, s elődeitek dicső vitézsége az évszázak ádáz viharai közt annyi ellenségtől bámulatosan megvédett és épségben ti reátok hagyott, drága és kedves minden székely honfi előtt, mert e földnek multja van. Intézményeiteket nagyra becsültétek mindig, mert szabadságotok hosszu évszázak drága fejleménye. Egy dicső mult földet, intézményt, vagy elvet, legyen az politikai vagy egyházi, jogi avagy vallási elv, mindig tiszteltté tesz; egy dicső mult a földnek szentséget, az intézménynek tekintélyt, az elvnek hatalmat, varázserőt kölcsönöz. Még akkor is, hogy ha a mult nem mind fényt és dicsőséget sugároz, hanem távoli útjain sötét pontok, vérnyomok feketélnek, ragaszkodást kell hogy keltsen mindaz iránt, mit a jelenre, nagy csatákat viva, nehéz küzdelemmel átszállitott. Ezért a multra hivatkozás ha-

zát vagy egyházat, alkotmányt vagy vallást illetőleg. De hogy ha hazátok, politikai intézményeitek, szabadságotok multjára hivatkoztok, vallásotokra nézve is ugyanazt tehetitek. S hogyha más vallások és egyházak fényes nagy multtal dicsekednek, az unitárius vallásnak és egyháznak is meg van a maga multja.

És minő mult! Az unitárius kereszténység nem a mai nap, vagy a tegnap szülötte. Ama szellemsugarak, melyekből az unitárius kereszténység napja világol, amaz eszmei szálak, — az Isten egysége, végetlen szeretete, jósága minden ember iránt, s Jézus Krisztus legtökéletesebb embervolta és az ember tehetsége a végtelen tökéletesedésre — melyekből az unitárius hitnézlet fonva van, nem a mi időnkben s nem is az utóbbi három évszázban találják multjokat. — Azok a keresztény évszázak messziségébe nyulnak föl, eredetükben az első keresztény idő verőfényes magaslataira vezetnek vissza. Igen, a történelem emlékezetünket felül viszi Priestleyn, felül Dávid Ferenczen és a Socinokon, felül az egyházon, melyben az unitárius tan a hitujitás nagy évszázában határozottabb kifejezést nyert, testületi alakot öltött és a niceai hitvallón, Ariuson és Samosatai Pálon, az antiochiai püspökön, az első keresztény gyülekezeteken és az apostolokon keresztül magához a Mesterhez, Jézushoz vezet, a kinek egész élete az istenegységi eszmének volt a legtökéletesebb nyilvánulása.

Ime, a ti vallásotok oly régi, mint maga a kereszténység. És nézzétek amaz erkölcsi erőt, mely multjához fűződik, s mely csodálttá, bámulatossá teheti azt szemeitek előtt. Az erkölcsi nagyság, melyet az unitárius tan vallói felmutatnak, méltó magas szinvonalon áll az általuk hirdetett fenséges eszmékkel. Az akaraterő, az önfeláldozó bátorság épen oly csodás hatalmu tényekben nyilatkozik, mint a mily bámulatos a vallási gondolat magasztos szabad röptében. És hogyha a hiteszme szárnyalásában az egeket érinti, a menny dicsőségeig emelkedik, ott látjátok a máglyák izzó lángjai közt, a hitvallók arczán az égi megdicsőülést, az égi fényt eláradva. Az unitárius kereszténység multjában meg van mindaz, mi a tannak benső hatalmas erejét mutatja, a mi egy tant külső nyilatkozásaiban jövendő idők előtt nagygyá, dicsővé tehet. Az unitárius kereszténységnek meg van a maga szenvedés-története, az maga egy hosszu szenvedés-történelem, mely igazságszolgáltatásért még mindig az élő Istenhez kiált; az unitárius kereszténység martyrokra és szentekre tekinthet vissza, kik nagyobbak és halhatatlanabbak mint sokan azok közül, kik a római szent sereget alkotják. Nézzétek ama nagy és dicső alakokat: S e r v e t h e t, kit a genfi szigor az Isten egysége tántorithatlan

vallásáért máglyára hurczolt; Dávid Ferenczet, ki a Krisztus nem imádásáért sötét börtönben szenvedett martyr-halált; és nézzétek ama névtelen nagyokat, nőket és férfiakat, a mult három évszáz alatt, kiknek ismeretlen, elrejtett szenvedése, hősiessége unitárius vallást és egyházat hagyott hátra üdvül, boldogitásul ti nektek és maradékaitoknak.

És hogyha hazátok multja dicső képben tárul fel előttetek, s ereitekben gyorsitva lüktet a vér szabadsághőseitek, szabad hazátok és szabad intézményeitek nagy alkotóinak emlékezetén, és a mult hagyományait, szabad eszméit és énekeit nemzedékről-nemzedékre lelkesülve adjátok és zengitek, s hogyha máshitü testvéreitek egy hosszu mult által indittatnak a vallásuk iránt való meleg ragaszkodásra: ti mögöttek is unitárius székely afiai! vallásilag is egy nagy és dicső mult áll örökitve hősi tettekkel, pecsételve pirosló vérrel, bevilágitva szabadszellemü, magasztos eszmékkel. Az unitárius kereszténységet megtartani, szent vallásunkért lelkesülni, s az unitárius igét szájról-szájra ihletve adni és zengeni — ez az, mire minket a mult buzdithat.

De erre buzdithat, kk! a jelen is. A multért csupán nem kérnélek, nem intenélek a nektek adatott tudomány megtartására. Mert bármily fényes és dicsőségteljes legyen is valamely eszmének, vagy intézménynek a multja, bármily szép és emlékezetes tények csatolódjanak is annak a letünt évszázak nemzedékeire gyakorolt hatalmas befolyásához — tisztelni kell ugyan, mert a nemes, önzetlen cselekvés, az erkölcsi fenség, melyre eszme bir, melyet eszme szűl, mindig és mindenütt tiszteletet parancsol, — de nem következés, hogy az a jelenre is alkalmas, a jelenben is meg kell azt tartani. Az eszmék hatalma, az intézmények tartóssága sokszor csak bizonyos időre szól. Egy-egy nagy eszme, mely az emberiséget évszázakig tartotta mozgásban, irányozta cselekvési rugóit, lelkesitette szellemét, időmultán hatálytalannak bizonyul; az intézmények élete ugyanabban az alakban még rövidebb ideig tartó. A katholicismus, ez a leggazdagabb, leghatalmasabb multú hitbirodalom mindazok között, melyek léteznek, mely meghóditotta a kereszténységnek barbár Európát, s feltétlenül, korlátlan hatalommal uralkodott a középkor egész kereszténységén, ma befolyást vesztett fejedelemség. — S a protestantismus nem egy formája, mely régebb ezereknek volt az üdvre hitszövétnek, ma kiégett halvány világosság. Tartoznátok csak oly valláshoz, oly hitfelekezethez, melynek vallási eszméi tartalmukat, hatalmukat már a multban kimeritették, nem emelném föl szómat a

nektek adatott tudomány megtartására. De a jelenkor szellemi nagy mozgalmaiban épen az idők jeleit látom az unitárius kereszténységre. A jelen a mult eszméinek, alkotásainak próbája és nekem ugy tetszik, hogy az unitárius hit, az unitárius vallás nemcsak hogy állja a tűzpróbát, hanem tisztultabb fényben, szebb alakban tündöklik elé, mint valaha. A természettudományok előhaladása korunkban sok régi nézetet romba döntött; vallási elvre is sokra nyomta rá a hihetetlenség bélyegét. De a midőn látom, hogy a 19-ik évszáz szellemi vivmányai, történelmi és természettudományi ismeretvilága nemhogy megsemmisitené hiteszméinket, hanem példásan szolgáltat igazságot ama tanok mellett, melyeket hajdan az érdek és szűkkörü felfogás kiátkozott, eretnekitett; a midőn látom, hogy a természettudományok minden vivmánya, uj csillagzatok, uj világok felfedezése csakis egy örökkévaló oszthatatlan szellemi hatalomról beszélnek, s a bölcselmi gondolkodás vizsgálódásában egy örök szellemben éri el tetőpontját, s az embernek alaposabb ismerete az élettani kisérletek s a lélektani mélyebb tanulmányozások által az unitárius nézetet világitja meg az ember erkölcsi természetéről; midőn látom ama hitnézeti változásokat, melyeket más egyházakban épen a tudomány hatása idézett elő; — látom, hogy a kik egykor Jézusban az Istent szállitották az emberi testbe, ma a józanabb birálat világánál az emberi szellem fölemelkedését szemlélik az isteniig, s velünk együtt nem az égből alászállott isten-embert, hanem az égig emelkedett emberi nagyságot, az isteni embert csodálják; — látom, hogy ellenségeink barátainkká válnak, üldöző Saulaink buzgó apostolainkká, a kik egykor átkoztak, ma dicsőitnek, a kik kárhoztattak, magasztalnak, s testvéri szeretettel melegen ölelnek keblükre: lelkem végtelen örömmel telik el ama isteni ihlet, erő és igazság felett, melyet e jelenségek szerint az unitárius valláserkölcsi eszmék félreismerhetetlenül hordanak magukban.

Magát az unitárius kereszténységet nagy nevek, költők, tudósok, államférfiak nevei ékesitik. Egyházunkon kivül bátor szellemü férfiak a kereszténység emez alakjáért szállanak sikra a hitharczokban. A mai kor miveltségének, hol ez a lélekben összhangzatosan érvényesül, ugy látszik, a vallásban mindenütt az unitárius hitnézlet az eredménye. A vallási gondolkozás ma átalán, neveztessék bárminő néven, lényegében az unitárius irány felé látszik tartani. Az ugynevezett liberalis, vagy szabadelvü vallási mozgalmak, melyekről hallotok, vagy olvastok, mind az egységhivő, az unitárius kereszténység mozgalmai. És a midőn halljátok a ti vallásotok ilyetén terjedését,

eléhaladását, midőn halljátok, hogy az mind nagyobb, szélesebb tért ölel be a hitmezején, midőn halljátok ujabb és ujabb diadalait épen a tudomány vivmányaitól elésegitve, és hogy annak légköre mind egyetemesebben fogja át, faj és nemzetiség különbség nélkül, az emberi lelkeket, egyesiti a sziveket: mindezek a jelenségei korunknak, párosulva a mult dicső emlékeivel, mi egyéb, mint az idők intő jele, mi egyéb, mint hatalmas buzditás az unitárius kereszténység legrégibb élő egyházához, hiveihez eme hitet állhatatosan megtartani, eme vallási eszméket szent örömérzések közt vallani.

Igy a jelen, kk!

És a jövő? Merithetünk-e mi buzditást hitünkre nézve a láthatatlan jövendőből is? Ha látnoki tehetséggel volnánk felruházva, lelkünk előre festhetné ama titokteljes képet, melyet a jövő vallási arczulatja fog felölteni. De ha nem is érzem a prófétai szellem eláradását lelkem fölött, annyit érzek, hogy a kik biznak és remélnek, azok mindig prófétálhatnak. Ha nem bizném az unitárius kereszténység jövőjében, a dicső mult és fényes jelen mellett sem igyekeznélek a mellett kitartásra birni. Ha azt kellene tudnom, hogy az tetőpontot érve, hivatását betöltötte, s most a visszaesés kora következik, a csöndes lemondásban keresnék kibékülést, elnémulna szám, hallgatnék, s az Ur szőllőjét oda hagyva, sietnék én is a földi ekeszarvra vetni kezeimet. De én teljes bizalommal vagyok annak jövője iránt. Hogy mi leend a jövő, jóllehet tisztán nem láthatjuk, de ép a jelen alapján, melyen a jövő tovább épül, legalább egyes körvonalokat előre vethetnek lelki szemeink a történendőkről, és mi bizonyos kilátásokat alkothatunk a jövendőre nézve.

És e kilátások lelkem előtt a legbiztatóbb szinben rajzolódnak. Én ugy látom, hogy az unitárius kereszténységnek a jelenben tett előhaladása a jövőben csak növekedni fog. Lelkem azt sejti, hogy ama vallási eszmékre, melyeket az unitárius kereszténység a Jézus által tett örök isteni kijelentésből olvasott ki és fog kiolvasni ezután, a jövőben egy nagy egyetemes aratás vár. A jövő gondolatirányainak alakulásait nem láthatom be, nem tudom, hogy a tudományos vizsgálódások az emberi szellemet merre fogják hajlitani, de egy sejtelem azt sugja nekem, hogy minél inkább fog gazdagodni az emberiség ismeretmennyisége: annál erősebb trón épül az emberi lelkekben az oszthatatlan Egység hitének, és minél tágasabb kört nyerend a mivelődés: annál szélesebb leend az istenegységi hiteszme birodalma is.

S ha meggondolom az unitárismusnak a jövő tisztább világá-

nál való emez egyetemesebb terjedését; ha meggondolom, mint fognak mindenütt lehullani emelkedő hatalma alatt a vallás lényegéről kihasznált formák, összerontatni az emberi hozzátételek, ledöntetni a középkori, külső nagyhatalomra czélzó, túlélt egyházi alkotások; ha meggondolom, mint fog a kereszténységből kiszorittatni a pogányság szelleme, mint fognak a Mária-istenek és a sereg aprószentek a régi római házi istenek mulandó sorsára jutni, mint fognak megsemmisülni a durva, testies tanok, Krisztus testének s vérének éldelése, — mint szégyenül meg az idegen érdem csalárd árulása a bűnös ember idvezitésére, mint fog az egyház csalhatatlan feje a Jézus Krisztus utolsó szolgája lenni; ha meggondolom, hogy a kegyelmi kiválasztás és más tanok, az első hitujitók idejéből, mint jutnak a megillető helyre, a történelmi emlékek közé; ha meggondolom, hogy igy Jézus tiszta kereszténysége mint fogja uralmát elnyerni az egész keresztény világ felett, mint fognak az ő vallási tiszta elvei a hit egén vezérfényül világolni az emberiség millióinak, mint fog az evangelium tiszta bora lelki eledelül szolgálni a tökéletesedés pályáján az egymásután jövő nemzedékeknek, és mint fog az örökké való, oszthatatlan egy Isten dicsősége prédikáltatni mind végiglen keresztül az idők végtelen során: a jövőnek eme biztató kilátásai indithatnak-e egyébre: mint a nekünk adatott tudományt állhatatosan megtartani, és vallani szent hitünket áhitattal, vallani szivvel, vallani lélekkel.

Igen, kk! tartsátok meg a nektek adatott tudományt, tartsátok meg vallástokat, egy dicső mult, fényes jelen és kilátásteljes jövő buzdit erre titeket, mindnyájunkat. Tartsátok meg az igazságért, mely benne rejlik, a világosságért, szabadszellemért, mely mind multjának, mind jelenének, mind jövőjének örök, veszthetlen alapját alkotja. Legyetek állhatosak, igy int az ő szelleme is, kinek emlékére most a nemzeti hálás kegyelet ünnepet szentel, a kinek lelkében a mult erényei, a jelen széles ismeretvilága és a jövő messzenéző prófétai reményei egyesülve tükröződtek. Az ő geniusa, hitmélysége, kimagasló keresztény jelleme, szent hitélete, szelid hősiessége a tisztább keresztényelvek diadalra juttatásában és az unitárius kereszténység más geniusai, vezérszellemei mind igy intenek: legyetek állhatatosak. Maga Jézus, az örök világosság, az örök halhatatlan vallási nagy szellem, ő is igy buzdit: legyetek állhatatosak, legyetek kitartók a tiszta keresztény igazságok mellett, és bizzatok: mert „az igazság meggyőzi a világot."

PÉTERFI DÉNES.

A FRANCZIAORSZÁGI PROTESTANS EGYHÁZI VISZONYOK.

Páris, julius, 1882.

Felhivott volt ön, Szerkesztő ur, hogy a mennyire egészségem engedi, értesitsem a francziaországi azon eseményekről, melyek olvasóit vallási, erkölcsi, bölcselmi vagy irodalmi tekintetben érdekelhetik, értesitsem különösen a reformált egyház életében feltünő különböző eseményekről. Megkezdem ez értesitést azzal az ohajtással, hogy folytathassam.

Ezelőtt csaknem két évvel a „The Modern Review" után közölte volt ön röviden a mi egyházunk történetét, a mely iránt a magyarországi egyházak oly rokonszenvet tanusitanak, a mely meghat minket. Nem kivánom most részletesen előadni azokat a jelentékeny vagy egyszerüen érdekes tényeket, melyek azóta történtek, ön azokat egészben ismeri egyházi lapjainkból. Csak egyikre akarom felhivni az ön figyelmét, az utolsóra, a legjelentékenyebbre, arra, mely legnagyobb befolyással volt a franczia reformált egyház helyzetére. Értem a f. évi mártius 29-én kelt rendeletet, mely a párisi egyház viszonyait szabályozta.

Az 1860. év óta a párisi egyház egészen különböző viszonyok között élt, mint a francziaországi többi egyházak, a mi teljesen szabálytalan volt. Ugyanis, ellenkezőleg avval az általános törvénynyel, a mely a többi egyházakat szabályozza, s a mely szerint minden 6000 protestansnak egy consistoriummal kell birni, a párisi egyházban egyetlen consistoriumba, egyetlen presbyteri tanácsba volt egyesülve a 40—90 ezer lelket tevő protestans népesség. A fővárosnak, meg a szomszédos három megyének összes ekklézsiái egy és ugyanazon egyházi testületet választották. Ismeretes, hogy mit szült e rendszer; mindenek előtt a liberalis elemnek teljes eltünését az egyh. tanácsokból, azután a liberalis választóknak a választók jegyzékéből való kitörlését. Husz évig tartott ez az állapot az egyháznak, a vallásos érzelemnek, a kegyességnek és az ugyanazon vallási testület tagjai közt lenni kellető testvéri viszonynak nagy hátrányára. Az orthodoxok és liberalisok közti küzdelemnek különböző változatai ismeretesebbek, mintsem szükséges lenne azoknál megállapodnom. A Páris-

ban kitört harcz régóta kiterjedett a vidékre is, és a francziaországi többi ekklézsiák inkább, vagy kevésbbé maguk is érezték a fővárosban megkezdett csata hatásait. Nagy ideje volt, hogy a köztársaság kormánya ez egyházban is, mint egyebütt, megorvosolja a császárság igazságtalanságait. Ezt müvelte a mártius 29-iki rendeletével, mely szerint két consistoriumot rendelt, egyiket a Seine megye részére, a másikat a három szomszédos megye részére, a melyek 1860 óta Seine megyéhez voltak csatolva. Ezen kivül a párizsi consistoriumnak egy helyett most nyolcz presbyteri tanácsa van, a mi alkalmat nyujt a liberalisoknak, hogy képviseltessék magukat a consistoriumban és azokban az ekklézsiákban, a melyekben többségben vannak. Kétségkivül, a törvény szoros alkalmazása szerint, Párizst egynél több consistorium illette volna, de az is elég, hogy 8 presbyteri tanácsot teremtettek. Bármilyen legyen is e rendelet, megvan jótékony hatása, a liberalisok hosszas küzdelmének és lankadatlan kitartásának a jutalma; az alkudozni nem akaró orthodoxok dühösen kiabáltak ellene. Azt az 1900 liberalis választót, a kiket a választók jegyzékéből kitörültek, ismét beigtatták abba. Az ekklézsiai választások, melyeket késleltettek, f. évi május 14-én történtek meg. Az „Oratoir“ utczai ekklézsiában, mely a consistorium székhelye, a liberalis jelöltek mind beválasztattak. A többi ekklézsiákban az orthodoxus jelöltek diadalmaskodtak. Az előtt, a ki tudja, hogy az orthodoxok minő nagy becset tulajdonitottak a székhelyen való győzelemnek, a liberalisok győzelmének nagy becse van; de magára véve is nagy jelentősége van, mert a jövendő biztos sikernek előjátéka. A liberalisok nem reméltek többet, mint a mennyit nyertek. Távol attól, hogy az ekklézsiákban többségre számitsanak, bámulva látták, hogy az oratoir-utczai ekklézsiában a hivatalos közegek 20 évi üldözése és törlései után kellő számmal vannak. Világos volt, hogy az orthodoxia, a mely oly sok éven át mindenről rendelkezett, mely mellett volt a pénz és egy megromlott és corrumpáló kormány bűnrészessége, hasonló fegyverekkel nem támadható meg. Annyira számitott a győzelemre mindenik ekklézsiában, hogy erőszakos módon minden kibékülést visszautasitott, midőn a jelöltek jegyzékét meg akarták állitani. A liberalismus most már ismét elfoglalta azt a helyet, a melyről éppen nem tisztességes módon leszorittatott volt, s csak idő kérdése, hogy szilárdul és tartósan elhelyezkedjék abban.

A választások következtében az orator-utczai ekklézsia presbyteri tanácsa egy liberalis papot kért. Mivel az ekklézsiai tanácsok választásait a consistoriumnak kell helyben hagyni s ez terjeszti a

papokat a kormányhoz megerősités végett, e testület határozatából rövid időn megtudjuk, hogy hajlandó-e igazságos lenni? Minden esetre, azt hiszem, tudhatom, hogy a kormány hajlandó liberalis papot nevezni ki, bárminő legyen a consistorium határozata.*)

A mártius 29-ki rendeletnek az a következése lett, hogy annak a bénitó küzdelemnek, mely oly régóta tartott, a tüze kissé csökkent. A csillapulás megtörtént Párisban s következőleg a vidéken is, a vidéki ekklézsiák megszokván a párisi példáját követni. Ha csak ezt a részletes megnyugvást nyertük volna is, akkor is köszönettel tartozunk a kormánynak, hogy viszálkodásunkba közbelépett; bár nagyon fájlaljuk, hogy az orthodoxia rosz eljárásával kényszeritette az államot emlékezetbe hozni azt, hogy mindenki köteles ugyanazon törvény iránt engedelmességgel viseltetni. Örvendek, hogy e változást jelezhetem; a lelkek el voltak keseredve, a protestantismus legjobb erői, az ügy nagy veszteségével, kárba mentek az alatt, mig a törvény ki volt játszodva. A liberalismus végül is elcsüggedett volna Párisban, hol a hivatalos szószéket mind orthodox papok foglalták el, kiket a liberalisok nem hallgattak. A világiak, látván, hogy a viszonyok nem változnak, ki kezdettek fáradni; végre is elenyészett volna bennük minden érdekeltség a vallásos dolgok iránt. Legbensőbb érzelmeiket sértette az orthodoxia magatartása, mely naponta megalázta a vallást és néha annyira lealacsonyitotta, hogy azzal cselszövényes politikát űzött. Ma, midőn a május 14-én történt választás a liberalisoknak visszaadta honossági jogukat őseik egyházában, abban az egyházban, melyet annyival inkább szerettek, mert attól erőszakosan elszakittattak, kötelességük teljes érzetében azzal foglalkoznak, hogy egyházuknak szilárdabb szervezetet adjanak. Több összefüggést kivánnak maguk között, több vallásos életet a szó teljes értelmében, több erkölcsi tevékenységet s egyszersmind nagyobb papias életet; sorakozottabban kivánnak haladni, mint a multban.

Nagy vallási, erkölcsi és tudományos érzékü emberek vették kezükbe a kezdeményezést, hogy egy végrehajtó bizottmány alakittassék, melynek az lenne czélja, hogy egyesitse a liberalisokat, a kik eddig egymástól nagyon is különváltan éltek. Ezen közelités által az emberek jobban megismerik, jobban becsülik s kölcsönösen erősitik egymást; a vallásos élet növekszik, fejlődik s ezzel együtt növekszik

*) A sorok a consistorium ülése előtt irattak, határozatát ma már ismerjük, igazságot szolgáltatott az ekklézsia ohajtásának, másodpapnak kinevezte Vignié urat, a párisi theologiai karban tanárt; Vignié ur kiváló szónok, nagyszámu hallgatóságot vonz az oratoiri nagy templomba.

az érdekeltség mindaz iránt, a mi a szellemi társaságot és azon egyházat illeti, melyhez az ember tartozik. Az elszigeteltség nem jó az embernek, vallási szempontból éppen ugy, mint más szempontból, sőt meglehet, hogy vallási tekintetben gyászosabb, mint minden más tekintetben. A bizottmány legelső teendőjének fogja ismerni, hogy alkalmas, komoly embereket — papokat és világiakat — találjon, kiknek kiválóan hivatásuk lenne, hogy a liberalis protestansokat meglátogasni, a gyermekeket rendes valllásos oktatásra összegyüjtsék, és hogy felelevenitsék a buzgalmat, mely oly hosszu évi tévelygés alatt meg kezdett hülni. Kétségkivül az embereknek, kik a liberailis párt vezetését kezükbe vették, sikerülni fog e szükséges dolgot jól czélhoz vezetni.*) Egyébiránt ezen feltétel, sőt kizárólag csak e feltétel alatt érheti el czélját a liberalismus a legközelebbi presbyteri választások alkalmával. Mindez azt bizonyitja, hogy jól felfogta hivatását, s nem szakad markába a dolog. A létezésért való hosszu küzdelem után, melyben oly sokat kellett szenvednünk, most már gyakorlatibb és népszerübb módon törekszik megerősödni naponta a vallásos és erkölcsi élet terén. Ez a legjobb felelet lesz azoknak, a kik őszintén, vagy nem, azt vetették a liberalismus szemére, hogy eddig csak tagadó, rontó munkát teljesitett.

Nem akarom ez által azt mondani, hogy a liberalismusnak szüksége van e bizonyiték adására; mert az előtt, a ki nem elfogult, minden oldalról feltünik az a jó, melyet a liberalismus egy harmadszáz alatt előidézett. Lám, neki vetette a fejszét a középkor dogmai járhatatlan erdejének, széles nyilásokat vágott azon, a melyeken az éltető levegő és a világosság behatolhat. És mennyire józanná tette a theologiát, s mennyire megtisztitotta a vallást azáltal, hogy széles útat tár fel a gondolkozás előtt és tágas látkört a lelkiismeret előtt. Megteremtette az egyéni munkálkodást is, s a személyes hitet; a vallást élővé tette. Ez áramlat alatt maga az orthodoxia is megmozdult; a jó indulatu orthodoxok maguk bevallják, hogy ők többé nem azok, a mik harmincz évvel ezelőtt voltak, s hogy hasznukra forditották a libealisok munkáit. E szerint ha a gondolkozás szempontjából a liberalis kritika bizonyos tekintetben negativ volt is, de meg volt annak tényleges oldala is. — Egyfelől minden meghaltnak, haszontalanságnak, ártalmasnak eltávolitása, másfelől megszilárditása mindannak, a mi lényében örökké való, annak kidomboritása, szépségének és gazdagságának feltüntetése volt a

*) Részben sikerült is, mert két buzgó papot vettek fel az evangelium szerinti idomitás e czéljára; bizonyosan másokat is találnak.

liberalismus munkája. Semmiseknek nyilvánitani bizonyos oly dogmákat, melyeknek semmi alapjok sincs az evangeliumban, melyek csak a contraversiák, vagy régi bölcselmi eszmék terményei: megállitani és feltüntetni örök értékét ezen két nagy igazságnak: Isten és az emberi lélek, és abból levonni a logikai következtetést, azaz az emberi lélek természete és az Isten közti viszonyt s a lélek halhatatlanságát az isteni szellem folytonos áradozása nyomán: és Jézusban feltüntetni annak a tökéletes isteni s egyszersmind emberi életnek egyetlen typussát: nekem ugy tetszik, hogy ez valósággal positiv munka volt. Mert valójában az egész gyakorlati vallásos élet a jámborság és istenülés részleteivel a szeretetnek, az erkölcsemelkedettségnek, az evangelium szerinti életnek munkáival mind benne foglaltatnak ez állitásokban. Ha ez utolsó tekintetben a liberalismus nem tette meg mindazt, a mit megtehetett volna, az ő leghevesebb vádolóinak kellene legelsőbb elhallgatniok. Ők maguk személyesen jól tudják, hogy azon nehéz viszonyoknak kell azt tulajdonitani, a melybe hozták: tudják, hogy a kor hatalmasságai ellene voltak, mindig kénytelen volt harczra készen állani szellemi és anyagi lételéért, jobb napok után esengvén, midőn önmagát megismerheti, felébredhet és békében szedheti annak gyümölcsét, a mit keserü könnyek között vetett. A liberalisok az üldöztetés napjaiban sem szüntek meg részt venni az egyház ügyeiben, milyenek a bibliai társulatok és az árvák ügye; ők alapitották Párisban azt a bámulandó árvaházat, mely ma a fájlalt ifj. Coquerel Athanasius áldott nevét viseli. Istennek hála az a nap, melyet a liberalisok oly melegen ohajtottak, valahára feltünt és épen ezért készülnek haladék nélkül az épitkezés munkájához, melyhez az anyagokat előre beszerezték és alapjait megvetették.

Azt mondám fennebb, hogy a párisi egyházban s ennek következtében a vidékiekben némi csend lett; de ebből nem kell következtetni, hogy ez a csendesség az orthodoxok és a liberalisok között létrejött egyetértésnek volna a következése. — Sőt kérdés, hogy ez egyetértés meg lesz előbb vagy utóbb. Részemről én nem hihetek őszinte utógondolat nélküli egyetértés lehetőségében. Bármit mondanak is némely optimisták, én azt hiszem, hogy a két párt most távolabb áll egymástól, mint bármikor, arra, hogy egymást megértsék és kibéküljenek. Történelmi és vallási felfogásaik különböznek és a tapasztalat — fájdalom — megmutatta, hogy az orthodoxia vonakodik az engedés és kibékülés eszméjétől. A dolog ily állásában nem tartom vakmerőségnek azt a feltételt, hogy ezután is ugyanezen egyházi kormányzat alatt fognak élni. Sőt az is lehetséges, hogy mind

a két fél átlátván, miszerint jobb volna külön válniok: a nélkül, hogy megegyeztek volna, érezhetőleg mérsékelni kezdették azt a harczias hevességet, a mely egykor buzditotta. Egyébiránt elő kell készülniök egy meglehet nagyon közel levő, de mindenesetre nagyon bizonyos eshetőségre — az állam és egyház közti elválásra. Mind a két fél gondol erre s következőleg intézkedéseket tesz ez esetre. Parancsoló körülmények közbejötte nélkül, szerentem, világos dolog, hogy az állam és egyház közti megválás alkalmi okul fog szolgálni az orthodoxoknak és a liberalisoknak két külön egyházzá leendő elszakadására.

A protestantismus őszinte barátai sajnálattal tekintenek a francziaországi reformált egyház e különválására. Attól félnek, Francziaországra való jótékony hatása csökkenni fog. Én épen nem tudnám osztani egészen e félelmet. Kétségkivül szép dolog volna látni, hogy ez a régi reformált egyház ugyanazon egyházi szervezetben folytatja életét. Félek, nehogy összetévesszük ezt a két lényegesen különböző kitételt: egyformaság és egység. Teljességgel nem látom az egyformaság előnyeit, de látom minden terhes hátrányát. A katholikus egyház régóta nyujt erre bizonyitékokat. Ha az amerikai oly sok és sokféle egyházakra tekintek, épen ellenkezőleg azt látom, hogy az élet és erő mindenfelé áradoz. Én tehát azt hiszem, hogyha az orthodox és liberalis francziák külön válnak, a köztük való érintkezés gyakoribb és jobb lesz, mint a milyen a dolgok jelen állásában és a külpropaganda munkája sem fog csökkenni, mivel mindenik egyház saját körében fog munkálni. Talán még azt is hozzá tehetjük, hogy a verseny üdvös hatása ösztönző lesz az evangelium terjesztésére nemzetünknek, a mely többé nem katholikus, de még távol van attól, hogy protestans legyen a kebelében.

A jövőt, habár sok ismeretlent, sőt bizonyos pontig félelmetes ismeretlen dolgokat rejt magában, nem kell oly sötétnek tekintenünk, mint a milyennek nehány pessimista feltünteti. Szerintem a franczia reformált egyház barátait annak sorsáról annak meggondolása kell hogy biztositsa: hogy az egyház nem akarja, hogy meglepessék s készül a jövőre, bárminő legyen is az.

CHARRUAUD DEZSŐ.

FARKAS GYÖRGY ÉLETE ÉS JELLEME.

Farkas György, szent-gericzei unitárius pap és nyugalmazott esperes született 1800-n februárban Kobátfalván, a mai Udvarhelymegyében, atyja nevét viselte, anyja Gábor Borbára; tanulását Szent-Mihályon kezdette, a derék, buzgó és becsületes Gálfalvi István mester keze alatt, a ki tanulási kedvét s más jó tulajdonait látván, addig serkentgette felsőbb iskolákba menetelre, mig magát rászánta, s 1814. podgyászát hátára véve, atyjával Kolozsvárra ment, ott a volt szent-mihályi pap és esperes Kelemen Béniámin fiánál, ma is köztiszteletben élő nagy jóltevőnk Kelemen Benő urnál, mint egyetlen ismerősüknél szállottak meg, s — a mint hozzám irt levelében maga mondja — ott vetette le bocskorát, melyet addig viselt, kérve az Istent, segitse őt meg, hogy ne legyen kénytelen azt többé felkötni.... Isten meghallgatta.

Előbb több urfiakat szolgált — ugymond — mint szegény fiu, csekély jutalomért, ruhát takaritott, collegium szolgája volt, vizet hordott, udvart sepert, s estve a vagyonosb tanulóknak csak háta megett ülhetett a gyertyához, hogy tanulhasson. Igy jutott világossághoz... Igy folyt az, mig deákságig felmehetett - csak mehetett volna, mert dolmánya*) nem levén: egy évig Neutralista-nak kellett maradnia**) Ekkor — mint szintén maga irja — egy kopott magyarkára tett szert s fölöltözvén diáknak, (Togatus) néhai Körmöczi János püspök neje, Barra Zsuzsánna — Isten porát is nyugtassa meg jóságáért — testvéréhez, a hires Dr. Barra Istvánhoz ajánlotta be tanitónak, Miklós nevü fia mellé, s ott volt szálláson és koszton, sőt pénzfizetése is volt, mig végzett. Ezenkivül pénzfizető több tanitványa is volt, a mi őt csakhamar azon kedvező helyzetbe juttatta, hogy sok gazdag szülők gyermekeinek adhatott pénzt; mert a mit nehezen szerzett, gondosan megtakaritotta, sorsához képest meghuzódott, szűkősen élt, és soha sem pazarolt. Az volt gazdasági axiomája: a nap keresményéből valami hadd maradjon meg holnapra.

---

*) A theologus diákok szabályszerü magyar szabásu egyenruhája.

**) Ezek a gyermekek sorából kikerült, a tógás diákok közé be nem juthatott szegény sorsu tanulók voltak.

Ez uri házzal való viszonya, szellemi látköre nagyobb kiterjedésének s anyagi javult helyzete megszilárdulásának volt eszköze. A mint végzett, pártfogója másik fiával. Dr. Barra Imrével — annak kérésére — 1824-n Pestet és Bécset megjárta, mindkét városban hosszasabban mulattak. vidékeire kirándultak: Schönbrunn, Klosterneuburg. Baden s több helyeken ismereteit és ismeretségét gyarapitotta. Régi kedves barátja Koronka László még itt léte alatt azon hirrel lepte meg. hogy Iklandra papnak van kinevezve, a mit el is fogadott.

Uj hivatalát még azon évben elfoglalta s viselte 1836-ig. Itt ismerte meg s vette el Hajdu Sára szeretett hitvesét, egyikét a Szék testben, erkölcsben. érzületre nézve tiszta, erőteljes és szebb nemes leányainak, hozzá mindenben hasonlót és egészen méltót, a kitől József nevü fia s Anna leánya született: az első 17 éves korában, szivök. rokonaik. barátaik és minden jók méltó bánatára, meghalt, akkor, midőn annak, hogy belőle atyja nyomain járó ember fog lenni, már sok bizonyságát adta volt: utóbbi Csipkés Péter iklandi lelkészhez ment férjhez, férjét boldogitva. az egyháznak és hazának derék gyermekeket szűlt és nevelt, Albert m. kir. honvéd főhadnagy, Endre m. kir. távirda tiszt. Katalin hajadon. E lány a szivök öröme, házuk disze és virága volt mint hajadon, korán özvegységre jutva mindkettőjük gyámola, szemefénye, büszkeségök s agg napjaik vidámitó angyala, boldogsága.

1836-n szent-gericzei pappá s csakhamar marosköri esperessé választatott. Itt kezdődik Farkas György kiható nyilvános élete. Ő addig készült. anyagi jólétének alapján hitvesével együtt munkás méhként dolgozva, már iklandi pap korában pár ezer forint érő birtokot szerzett, s a közdolgokban élénk részt véve, az unitárius egyház életben az időtájt megindult mozgalom által kiválólag érdekeltetve, a szellemi tevékenység föltételeit ezalatt annyira megszerezte, hogy csak pályakör kellett tehetségei s közügyszerető lelke érvényesitésére. Kettős feladata, uj állása megadta azt. Szentgericze vezér unitárius egyház a marosszéki körben: a reformáczió legelső korára megy vissza eredete. a falu lakói mind székelyek, szabad nép, vagyonos, értelmes, czimeres és bebiró adományos nemeseinek száma is tekintélyes volt, ezer körüli általános létszáma; Mária Terézia korában fegyverrel megvédett régi temploma, sőt ekklézsiai vagyona, a papság és mesterség nem szűk dotatioja, hires mesterei s virágzó felekezeti iskolája, a nép vagyonossága s miveltségi magasb ösztönei által erősitve, gyámolitva azt eredményezte, hogy a község-

nek valamennyi szomszéd felett kitünő nagy értelmisége volt százados óta, s van ma is. Szentgericze irányt adott a vallási és szellemi téren, döntött a politikai kérdésekben, kétszáz értelmes szavazó ment a székgyülésre és követválasztásokra. 1848—49-n csaknem egy század nemzetőrt állitott sikra és számos honvédet.

Ily község és ekklézsia papjának lenni szerencse és nem könnyü.

Farkas mintha arra az állásra lett volna teremve. A Szentgericzei papnak nem szabad szegénynek lenni, hivei szégyenlenék azt. Ezért nem volt elég tekintete Kozma Gergelynek és Sipos esperesnek, kik egymást felváltva előtte szolgáltak. Munkásnak kell lenni, a dolgot markolva megfogni; mert Szentgericze népét munkásságban egy nemzet népe sem mulja feljül, kevés éri utól. Jól él, bort iszik, sok hust fogyaszt, jól öltözik, gyermekeit tanittatja, tehát sokat s jól kell dolgoznia, hogy szükségeit fedezhesse, mert birtoka aránylag nem nagy. Belső embereitől is megkivánja a szorgalmasságot és munkát. Farkasnál megvolt. Szentgericze népe eszes, gondolkozó, itélő; jelleme önérzetes, daczos, büszke; akaratát érvényesiti, befolyását mutatni, felsőségét belső embereivel szemben, kivételesen ugyan, de éreztetni szereti és szokta. Ambitioja az, hogy az ekklézsia és falu közdolgát ők intézik. Nekik senki nem parancsol. Ők tudják, mi jó nekik, legjobban. Farkas jól ismerte azt. Ő lángész volt, de gyakorlati talentumban feljül haladta összes hiveit. S emberismerete, lélektani érzéke és tapintata páratlan. Mindig meghallgatta hiveit, azok kibeszélték magukat, elmondották közjóra szóló gondolataikat, tanácsot adtak, terveket dolgoztak. Farkas érdeklődve s türelemmel hallgatta végig, olykor tetszését fejezte ki, jóakaró arczot csinált hozzá. De napokkal azelőtt mindig megbeszélte néhány bensőbbjével, együtt a „legjobbat“ megállapitották, s mikor a kérdéshez mind hozzá szólottak, az, a kit ő legértelmesebbnek vagy elég népszerünek és befolyásosnak tartott, azzal nyomósan indokolva előterjesztette a dolognak egy másik oldalát is, a mint t. i. azt ők fogták fel, természetesen követelés és erőszak nélkül, egészen a közjót állitva szem elé s a határozást hiveitől várva. Igy érte ő el, hogy akarata legtöbbnyire elfogadtatott, a közönség mint a maga gondolatát mondotta ki azt határozatul. Tényleg uralkodott népe lelkén, mint ministerek barátai cselekedtek.

Ez volt a közdolgokban Farkas György eljárása. Ennek tulajdonitandó, hogy az ő negyven évi espessége alatt a Szentgericzei ekklézsia csaknem ujra született; a torony és templom megszilár-

dittatott, orgonát és uj harangot szereztek a helyett, a mit 1848—49-n ágyunak ajánlottak, a régi rozzant ház helyett tágas, kényelmes, diszes palota épült uj csűrrel s melléképületekkel, uj deszka keritésekkel; a kopár, puszta, kietlen czinterem deszkával bekeritett gyönyörü gyümölcsössé alakult át, s részint alólirott ajándéka, részint az esperes által tett vásárlás utján tetemesen megnagyobbittatott: külsői erdőkkel, mezőkkel, rétekkel szaporodtak; uj mesteri lakot épitettek s telkéhez a Kuti- és Koronka-féle két szomszéd telket megvásárolták. Én emlékszem gyermekkorombeli állapotára szülőföldem unitárius parochiájának, egybehasonlitva azzal a mostanit, ugy képzelem, mintha száz év haladása s müveltsége állana közbül. A ki itt jár a müvelt külföldről, meglepi az impozáns fekvésü templom, czinterem és papi lak komoly méltósága s a mindenujabb alkotáson kifejeződő külső szépség és rend, a belső jóllét beszélő jelei pedig az unitárius hiteszme mély talajban szilárdan állásáról, a hivek buzgóságáról és áldozatkészségéről, valamint az itt szolgált pap igaz vallásosságról, jó izléséről és népszerüségéről tesznek kedvező tanubizonyságot.

Farkas György ezen alkotó és javitó szelleme esperes köre más unitárius egyházaiban is számos emlékben maradt fenn.

Sikereinek másik oka az ő társadalmi müveltségében s személyes kiváló tulajdonaiban van. Senki nálánál Krisztus hivebb tanitványa nem volt. Ő csak szeretett és megbocsátni tudott. Hiveit a nagy mester emberszerető szavával ölelte magához. Megsérteni nem lehetett. Mikor bántalmazták is, védte azt, a ki tette. „A harag szól belőle — mondá — s a felgerjedt indulat viszi roszra". A székely nép romlatlan, jóféle nép, csak hirtelen föllobbanó haragu s vélt igazáért bármi szélsőségre kész. Ők engem szeretnek, tudják, hogy papjok vagyok s roszukat nem kivánom; csak belső lelki állapotjok vagy a külső rájuk való hatás nem engedi, hogy megfontolják, mit cselekesznek. Én megbocsátok nekik már most, nem boszankodom rájok, nem vitázok velök, annál kevesebbé rovom meg, mert az hozzám nem illik, s mert tudom, hogy holnap bizonyosan bünbánólag kérelnek meg". Társadalmi érintkezéseiben mindig egyforma, előzékeny, nagylelkü és hálàdatos volt hozzájok. A papifizetés próbaköve a papi népszerüségnek. Ő hiveit nem zaklatta, nem erőltette lehetetlenre, időt engedett, módot nyujtott tartozásuk teljesitésére. Hagyott is feledésbe elég tartozást. Mikor bérét vitték, generositással fogadta őket, megemberelte, kiemelte a buzgókat, de nem éreztetett a hidegebbekkel szemben neheztelést. Ezt a függetlensé-

get jelleme, vagyona és takarékossága adta meg. Mikor hiveit csapás érte, ott volt mellettök s az igaz részvét bánatos, mikor örömük volt, az abban való szivvel osztozkodás örömkönyeit hullatta velök együtt. Sorban kereste fel hallgatóit ünnep- és vasárnapokon s mint egy apostol ugy ült velök, kedélyesen társalgott a ház urával és asszonyával, s megczirogatta, megdicsérgette a tisztán felöltözve körülte sompolygó kis fiukat és leányokat. Ha őt keresték fel nevenapján, vagy a hosszu téli estéken, mint vendégszerető házigazda barátaiként fogadta, s minden megujuló éves névnap megujitotta a közte és hivei közötti kedves benső viszonyt.

A közérdekek és kötelesség iránti mély érzésének tanui a köztudat és jótékonysági tények.

A szentgericzei egyháznak bársony katedratakarót s urasztali abroszt, a papi lakhoz 30 frttal vásárolt kis telkecskét ajándékozott. A marosköri papi özvegy-árvai alap létrehozásában köri jegyző néhai Kelemen István és ő főtényezők, ő maga egyszeris máskoris 100 forintnál többet adott; az alap 2000 frtot tesz, s kamatából az özvegy papnék évenként 14 forintot, az árvák 12 éves korukig 3 frt 50 krt kapnak. Csak buzgó folytatók kellenének, hogy a szerény kezdet — a mi a munka legnehezebb része — megizmosodjék s jótékonysági rendeltetésének nagyobb mérvben megfelelhessen. Kötelességérzete mellett tanuskodnak a kik őt ismerték és a közjegyzőkönyvek. Mig egészsége meg volt, soha el nem maradt semmi helyről, gyülésből, ünnepélyről, a hol megkellett jelennie. Nem akadályozta őt saját érdeke, költség, követelő magán érdekek kényessége Ha kivánta a közügy, ment és áldozott, ha szólitotta a kötelesség, meghallotta és engedelmeskedett. A köri partialisokra és zsinati tanácsokra Farkas György széke üresen, ajka, ha szólani volt szükség, néma, s erszénye, ha áldozni kellett, zárva soha nem maradt. Templomot mulatni, főleg papnak, véteknek tartotta, imádkozni keresztény erénynek, szeretni embertársait, jót tenni és kegyesen élni már itt e földön elkezdődő mennyei üdvnek.

A politikát nem tartotta papi hatáskörébe tartozónak; egyébként alkotmányos és loyalis érzületü s kivált utóbb conservativ szabadelvü volt. Csodálatos, hogy mint a legbuzgóbb unitáriusok egyike, a közös iskolát kezdettől fogva Kriza püspökkel együtt melegen pártolta, akkor, midőn még a consistorium határozottan ellenezte, s a kik pártolták, nem szivesen nézte. Ő 1869—70. körül, mikor a kormány felszólitotta a felekezeteket ez ügyben, azonnal ez eszme mellé nyilatkozott s a marosszéki felügyelővel községében közös is-

kolát akart állitni, ugy, hogy legyen két tanitó, egyik unitárius, a másik református, s tegye a templomi szolgálatot ki-ki maga felefelekezeténél, tanitsanak a közös iskolában együtt egyebet, mindkettő külön a magáéinak vallást, a képét mindkét részen levő hallgatók adták volna a maguk tanitójának, az állam is segitette volna meghatározott pénzösszeggel, s igy az iskola és tanitás korszerü lendületet vehetett volna. De az E. K. Tanács nem hogy helyeselje, sőt megpirongatta érette. A szentgericzei reformátusok is akadályozták, félve az átállás esélyétől, s igy jó szándéka meghiusult. Később a Képviselő Tanács nézetei megváltoztak, akarták, hogy vegye ujból kezébe a dolgot; de ő azt felelte, hogy nagyon sajnálja, de a kedvező alkalom elsiklott. Mikor a kormánynál akarat és pénz volt, nálunk nem volt hajlam; most van, de most a kormánynak nincs pénze. Ez a meg nem értetés s jóhiszemü legnehezebb törekvésének füstbemenése, sőt életében első és utolsó megfeddetése volt az — irta hozzám intézett egyik levelében — a mi közpályáján leginkább búsitotta; ámbár később megnyugtatta magát, hiszen — ugymond — egy igénytelen falusi pap tanácsot csak nem adhatott ily nagy fontosságu és nehéz kérdésben.

Hogy e kérdésben Farkast nem hallgatták meg, vagy nem értették meg, annál csodálatosabb, mert az ő érzülete és jelleme egyenességéről s vallásos buzgóságáról annyira meg volt győződve az unitárius egyházközség, hogy a főtanácsokon nem volt rá eset, hogy felszólalásait, vagy a jegyzőkönyvekre tett helyeslő észrevételeit figyelembe ne vették volna. Sőt sokszor a leghevesebb elvi vitákban, ha ő más elv vagy valamely fél mellett felszólalt, legtöbbnyire lecsillapult a szenvedélyek árja, nem egyszer irányt változtatott a tanácskozás, s a kit elakartak itélni vagy a mit elejteni evidens volt már a szándék, az ő felszólalása megmentette, s más utra terelte az elméket és közvéleményt. Engem sokat csillapitott egész életében, az embereket váltig igyekezett meggyőzni szenvedélyességem mellett is — szándékaim tisztasága iránt s haragjokat — tőlem kéretlenül is — mérsékelte irányomban. Azt mondogatta sokszor: „Barátja vagyok, kimondhatlanul szeret engem, fáj szivének, hogy ugy félre értenek, ne vegyem rosz néven hivatlan prokátorkodását. Hozzám való szeretetből s a közügyért teszi“. Nem vettem rosz néven, de hasznát sem láttam, mert makacsitotta ellenfeleimet, kik azt hitték, hogy tudtommal van eljárása. —

Életéből nehány érdekes mozzanatot megemliteni érdekesnek s rá nézve jellemzőnek látom.

Klosterneuburgban azon zárda Prior-ja, hol az osztrák fejedelmek porai nyugosznak, Cserei őrnagy vezetése mellett tett látogatása után, őket ozsonnával vendégelte meg, s midőn őt kérdezte kiléte iránt, az őrnagy közbeszólólag azt felelte: egy erdélyi Arianus papságra készülő! Ott nincsenek Arianusok, hanem Socinianusok — jegyzé meg a Prior, kérdőleg nézvén reá. Farkas ezt a jó feleletet adta: ugy van, Erdélyben nincsenek Arianusok. De később nem mulatta el megjegyezni az őrnagynak, hogy roszul látszik ismerni az erdélyi hitvallásokat.

1872-ben gróf Tholdalagi Viktor Brace angol utazót vitte el házához, ugy ajánlotta őt be, mint puritanus-t. Szivesen fogadta s kitünő asszuszölő borral vendégelvén meg, midőn már jó kedvük volt, a vallásról is beszélgetni kezdettek. Van szerencsém a hitvallást ismerni — mondá Farkas — az ő dogmájuk E.-Amerikában az, a mi nálunk a reformátusoké. De szerény nézete szerint, az csak ugy felelne meg a jó valódi értelmének, ha Brace urék kihagynák dogmájokból: 1) a trinitast, 2) a praedestinatiot, 3) Jézus elégtételét. Vendége nem mondott ellene, sőt hazaérkeztével szószerint és rokonszenvesen beszélte el egyházi lapjukban vele volt párbeszédét, a mint erről később Kriza püspök őt értesitette.

Ez is érdekes alkalommal történt. Midőn e sorok irója kolozsvári házát a püspök és Farkas esperes 1873-n meglátogatták, Welsin porosz főmérnök lakott az emeleten s szalonjában Bismarck és Moltke arczképeit kifüggesztve látván: Farkas e megjegyzést tette: „Pár év előtt olvasta valahol, hogy Németország olyan, mint a bolygó zsidó, sem élni, sem meghalni nem tud. Most azonban ez a két ember életet adott neki"! A mérnök figyelmes lett rá s kérdezte a püspököt: Was sagst der alte Herr? Megmagyarázván neki szavait: lángba borult szeme, arcza s csakhogy meg nem csókolta az öreg esperest.... Ez olyan észrevétel vala édes Tisztelendő ur — mondá Kriza püspök — mint a mit Brace-nak tett vala. Ekkor beszélte el aztán a dolgot s igy tudta meg Farkas, hogy szavait az Atlanti tengeren tul is százezerek olvassák.

Velem is történt egy furcsa esete. 1854-n készült zsinatra. Én akkor otthon Szentgericzén paraszt gazda — vagy ha ugy tetszik — hétszilvafás nemes ember voltam. Hivott, menjek el vele. „Nem vagyok én — mondá — parasztnak való, a kinek főlénye a nyers erő, mig az enyim a szellem. Itt nálunk ugyan azon téren, az urat földiei mindig le fogják győzni. Nyuljon azonban tollá-

hoz,*) s akkor az egész falu nem ér önnel." Nincs is mivel kimenjek, az sincs hová menjek. Nekem van egy fölösleges aranyom — viszonzá — átadom, aztán Gróf Mikó ott van. Maradjon Kolozsváron. Ott van önnek helye, nem az ekeszarvánál.

Igy mentem én be végkép Kolozsvárra.... Farkas György itt lett az én barátommá. Aranyáról szólnunk soha szabad nem volt. Adósa vagyok maig, cserébe sirig tartó szeretetemet s tiszteletemet adtam.

Mint a gyürü fejéből a gyémánt: ugy tünik ki Farkas György életéből a jellem. Egyszerü az, de ragyogó, természetes és azért vonzó.

A szegény nép közül emelkedett ki, de csak érzületben s müveltséggel; rokonszenve azé maradt haláláig: nem szégyenlte, nem tagadta, sőt őszintén megvallotta, s mig a nép fiaihoz forrón érzett, az aristocratiának, a mely valóban az erények és élet nemességén alapult, hódoló barátja s tisztelője volt. Sorsával azonban meg volt elégedve, s magasbra és más sorsára nem vágyott.

Munkásságban kereste örömét, azt vagyonnak tartotta, polgári kötelességnek s a férfi igaz diszének, a mi egészségessé tesz, jóllétet ad, vagyonhoz és függetlenséghez visz. Munkás fiaiban van a haza főereje, azok a nemzet diszei.

Takarékos volt, szűkön költött, minden napról tett el valamit, számitott s feljegyzett mindent, ezért szükséget soha nem látott, a mi kellett mindig meg volt, még áldozott is a köznek és szegényeknek.

Közügyszeretete példányszerü, kötelességérzete élénk, övéihez gyöngéd, honához hív, barátai iránt egyenes, az igazat kimondani bátor, az elnyomottak, méltatlanul vádoltak és szenvedők erős és elszánt védelmezője.

Buzgó, de nem intolerans unitárius, szivében hordozta e hitfelekezet nagy szenvedéseinek emlékezetét: mindent megtett erősitésére; a nép neveléseért s az iskolákért lelkesült: öröm volt rá nézve, ha jót hallott, leverte, ha szomorut. Az angolokkal való szövetségünket jövőnk reményhorgonyának (szerinte vasmacskájának) tartotta. Erdélyt és a székelységet ifju szivvel szerette, de az Uniot s Magyarország egységét előmozditotta. A Keresztény Magvető-nek szorgalmas olvasója, pártolója és terjesztője volt, s az unitárius jeles hitszónokokat és irókat kiválóan becsülte.

---

*) Ennek értelme az, hogy Toldy Ferencz épen ez időtájatt az Uj Magyar Muzeum tárczájában szemlét tartván a provincia irói felett, Agricola czikkeit szokatlanul kitüntette s ajánlotta az irodalommal rendesen foglalkozást..... Agricola én voltam.

A közvagyont szentségnek tartotta, mit csak gyarapitni szabad, kárositni nem. Pénz- és vagyonkezelése egész életén át feddhetetlen volt és kifogástalan. Ekklézsiájának atyja, esperesi körének igazságos és tapintatos vezére, a főtanácsnak hiv tanácsadója, a vallásközönségnek önodaadó, engedelmes szolgája, a kiben teljesen bizni, a kire minden körülmények közt számitni lehetett. Derék mint ember, hív mint polgár, hasznos mint hitfelekezeti tag.

Két nagy bánat érte őt, előbb fia elvesztése, a kit bálványozásig szeretett; öt év előtt neje halála, kivel egy félszázad bú- és örömvegyes folyamában, a szerencse sok kedvességét élvezve, az emberek nem mindennapi szeretetét kiérdemelve, megelégedetten vándorolt a végczél, a sir komor határa felé . . . . Hű élettársa előre jutott el oda, ő 1882-ik évi nevenapján, ápr. 24-én reggeli 5 órakor, hivei mind és még százak könyezve állottak koporsója körül, s fényes szertartás után, Szentgericze uj temetőjében, a „Küsver“ legmagasb csúcsán, fia jobb felől levő sirja mellett, balfelől nyugvó nejével egy sirban helyeztetett el. A kikkel szive egy volt, porai azokkal egyesülnek. Mint követésre méltó életü és jellemü unitárius papnak és esperesnek emléke az egyházban örökre élni fog.

JAKAB ELEK.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LV.

A szenterzsébeti, nagy- és kis-solymosi és bözödi unitárius templomok átadása a reformátusoknak 1639-ben.

Catalogus sive registrum tam orthodoxorum convertorum quam etiam Unitariorum ex Speciali commissione Sua Celsitudini Connumeratorum. Ac consignatio quomodo juxta continentiam Arti culi Dominorum Regnicolarum Superinde emanati respectu potioris partis praedictorum partium templa ac parochiae in possessionibus Szentersébet, Nagy-Solymos, Kis-Solymos et Bözöd per nos tanquam ad id deputatos Commissarios anno 1639. diversis diebus partibus potioribus tandem conscientiose qualiter sunt adjudicata.

Szentersebeth.

Catalogus orthodoxorum.

Pécsi Simon uram háznépestől
Bölöni Gáspár
Kádár Mihály
Ambrus György
Ambrus Pál
Ambrus Míhály
Kömives György
Anderkó Gergely
Kolcsár Balás
Fábián Mihály
Daniel Deák
László János
Ambrus János
Hölgyes János
Kolcsár Jánosné
Sós Péter
Csiki János

Kovács György
György Mesterné
Buni Márton
Kis Csere János
Molnár András
Szakácsi Jánosné
Szakácsi György
Lörinczi János
Sütő Mihály
Kis György
Sánta Csere János
Gál Ferencz
Kis Gál János
Gáll Mihály
Máté Mihály
Máté István
Gáll Tamás
Tordai Balázsné

Gáll János
Gáll Györgyné
Kovács Balázs
Köté István
Péter Miklós
Kocsis Jakab
Toth András
Nagy János
Lőrincz Mester
Vinczellér Bálint
Csehi Péter
Bálint Péter
Burján Mihály
Ambrus János
Anderko Tamásné

Summa Nro. 50.

Nunc, die videlicet 14 februarii conversi.

Kömives Máté
Molnár Jánosné
Jakab István
Kis István
Molnár János
Bölöni Bálintné
Kömives Tamásné

Kis Gál Mihály
Gál Sigmond
Tordai Pétér
Gál Mihály
Páll György
Tordai Jánosné
Kis Mihályné

Krassai István
Krassai Tamás
Buni István
Csehi Lőrincz

Summa Nro. 18.

Toto Summa Nro. 68.

U n i t a r i i.

Gál István
Nagy Thordai Balázs
Nagy Mátyás
Nagy Tordai István
Tordai Pál
Kisebb Tordai Mihály
Péter István
Kisebb Tordai István
Kömives János
Krassai György
Kemcsere János
Tobi Mihály
Csere Gergely
Lőrinczi András
Bálinth Tamás
Kosa János
Menyhárt György
Lábas Péter
Anderko Tamás
Kosi Janos
Csobat György
Sánta Gál Mihály
Tordai György
Vinczellér István
Tordai János
Csere István
Kis György
Dimén Györgyné
Kovácsi László
Kis Mihály
Bölöni János
Nagy Tordai Mihály
Pap Mihály
Horváth György
Molnár Györgyné
Kosa János
Boros Márton
Szakácsi Márton conv.
Az anyja nem.
Lábos Mihályné

Summa Nro. 39.

Ezeket religion valókat összevetvén mind, az orthodoxusok 29. maradtak `többen, per hoc az potior parsnak, u. m. az orthodoxusoknak adjudicaltuk az Ecclesiat, templomot és parochiat.

Vadnak Judaizansok is, kiket az hét esküttt emberek most ujolag adtak ki

N o m i n a:

Kis Mihályné
Kádár Pál conv.
László Pál
Fejérvári Jánosné
Moses György anyjostol
Szakácsi János
Bartha Mihály anyjostól
Bartha Péter
Csobat Balázsné
Krassai Tamásné
Lábos Mihályné
Kádár Tamás
Szakácsi Mártonné
Gál János junior
Jakabfi Pál
Jakabfi István

Summa Nro. 16.

Ezek, mivel Judaizansoknak comperialtattak, sem egyik, sem másik religion valok közé mi nem tudtuk őket: mivel urunk ő Nagysága az Articulus szerint akar ellenek procedalni, ha nem convertalnak az orthodoxa religiora. Annak felette voltak olyak is, kik nem levén béradó emberek ex ambarum consensu ki tudtuk őket similiter mindenik részről.

Nagy-Solymos anno 1639. die 15. Februarii.

O r t h o d o x i.

Hatos Balásné fiával
Filep Ferencz veivel
Dee István anyjával
Palko János
Hatos Tamásné
Szabó Lőrincz
Györfi Gergely egy bért adnak
Szabó Gergely
Filep Lukácsiné
Jánosi István
Gábor János
Koncz Miklós
Sós János
Csionka János
Sipos János
Paniti Orsik
Paniti Miklósné
Koncz András
Koncz Mihály Anniokkal
Kis Filep Péter
Incze Benedek
Incze János
Szász Péterné
Filep János
Varga Péter
Varga János
Segesvári Pál
Kötő István
Csonka Boldizsár
Balássi Péter
Györfi András

Gábor Tamás
Balássi János
Kötő Mihály
Orbán Boldisár
Sipos Boldisár
Sipos Péter
Szabó Mihály
Balassi Györgyné } egy bért fizetnek
Balassi János }
Sipos János
Sipos Miklós
Simölcsös Péter
Balassi Boldisár
Balássi Menyhért Miklóssal
Sipos Balás fiaival
István Deák
Bedő Péterné
András Deák
Magyari Mihályné
Balassi Mihály
Filep Miklósné
Mattias Peter
Kötő András Mihállyal
Sos Péter
Osvát Tamás
Tordai János

Summa Nro. 55.

Eodem die conversi.

Dobo János
Dobo András
Kis Filep Balás
Paniti Lőrincz
Hegedüs János
Filep András
Anderko Gergely
Kovácsi Mártonné

Summa Nro. 8.

U n i t a r i i.

Kovách Miklós
Filep Balás
Filep Boldisár
Kovácsi Mártnn
Kovácsi Mihály
Tamási Mihály
Hatos Tamás
Borbély György
Nagy Miklós
Jakab Gergely
Filep Péter
Orbán Jánosné
Magyari István
Janosi Gergely
Magyari Mihály
Anderkó Balás
Sos Andras

Summa Nro. 17.

Judaizansoknak kiket kiadtak.

Albert Mihály az papjok
Filep Tamásné
Gál János anyjával
Nagy Szabó Mihály
Jánosi Gergelyné
Gábor Andrásné
Nagy Mártonné
neutralisok

Hidegkut Nagy-Solymossal egy megyében lévén együvé computáltuk.

Az kik most convertaltak orthodoxusok.

Hidegkuti János
Tálas András
Hegedüs Balásné
Tánczos Márton
Hegedüs Miklós feleségével
Kis Miklós
Kis Péter
Szőcs György
Magyarországi Istók
Lázár István
Tatár Mihály
Bereczki Imréné
Damokos Mihály fija János
Kovácsi Mihály
Talos Mihályné
Boldisár Balás

Summa Nro. 16.

U n i t a r i i.

Kovács Mihály
Kovács György
Kovács János
Tánczos Benedek
Miklós Kovács
Gergely Deák
Görgéni Jánosné
Görgéni András
Boldisár Mihályné

Summa Nro. 20.

Ezen megirt falukban is sokkal meghaladván az orthodoxusok az unitariusokat, mivel in Summa 79-en vadnak mind a convertusokkal, az unitariusok penig 27-en levén csak: az templomot és parochiát adtuk a Potiorb Parsnak. azaz, az orthodoxusoknak.

Kis-Solymos. Catalogus orthodoxorum.

Mátéfi István
Gálfi Péter
Gálfi István
Sipos Péterné
Danka Mihály
Fülöp Lőrinczné

Borbély Mihályné
Borbély János
Varga Péter
Szőcs Péter
Mátéfi Gergely
Mátéfi Mihály
Mátéfi Demeter
Mátéfi Ferenczné Istvánné
Mátéfi Györgyné
Pásztor Miklós
Sánta Györgyné
Pásztor János
Benkő Mihály
Sánta György
Mátéfi Pál
Égető György Andor
Szövérdi György
Christof Papné
Simo Boldisár
Varga György
Fülöp Mihályné György
Varga Balásné def.
Varga János def.
Mátéfi Balás*
Cséplő Mihály*
Cséplő Mihály
Koncz Andrásné*
Kenosi Ferencz Mihály
Kenosi Mihály
Mihály Deák
Koncz János
Hajdu János most convertalt

Summa Nro. 38.

U n i t a r i i.

Benkő János*
Csiki Mihály*
Szentgyörgyi Jánosné*
Havadi István*
Ferenczi György*
Márkos András*
Szász Balás*
Nagy István*
Iktár Mihály
Nagy György*
Bándi Mihályné*
Sipos János*
Sipos István def.
Sipos Mihályné*
Kaszás Gergely def.
Sipos Péter*
Benkő István*
Lőrincz János
Lőrincz Pál*
Iktár Örsébet
Jeromos v. Iromos? Dániel*
Jeromos v. Iromos? János*
Nagy András
Demeter Máté*
Marosi Balás
Marosi György*
Marosi Péter def.
Marosi András*
Marosi János*
Marosi Mihály
Marosi Boldisárné
Csiszér Istvánné
Fejes Lukács def.
Havadi János
Asztalos Mihály
Kis Vasas János*
Sánta Mihályné
Kis Péter
Szőcs Tamásné def.
Simó Bálintné
Csere Mártonné
Nagy Mihály
Székely Miklósné def.
Kis János*
Csorba András def.
Nagy Kaszás János
Zakariás Mihály*
Ilona asszony
Kereső Pál*
Kereső György def.
Gergely Mihály
Vácse Mihály
Kereső István*
Egyedfi Gergely
Rostás András
Simó Ferencz*
Borbély Andrásné def.
Egyedfi Mihály def.
Gál János
Horváth György
Székely Mihály def.
Simó András*
Simó István
Simó Mihály def.
Simó László
Hajdu András*
Egyedfi Lukács
Simó Tamás
Nagy Simó Mihály
Albert János
Székely György
Barabás Mihály
Szegedi Mihály
Borbély Mihályné
Kis Gergely
Kis Mihály*
Nagy Benedek
Damokos Boldisár def.
Bernád János
Székely Márton
Lengyel Ferencz
Benkő Mátyás

Summa Nro. 82.

Mivel itt az unitariusok sokkal többen vadnak az orthodoxusoknál az templom és parochia az unitariusoknak maradott.

Judaizansok, kiket nem citáltak volt ennek előtte és most adták ki: Vigh Györoy def. Nagy Mate def.

Ezeknek az citalo Deakok engedték meg dolgokat és az unitaria religiora esküdtek: Sipos Peterné. Nagy Balás.

Böz͏öd die 17 Februarii. Orthodoxi.

Pál István
Diós Pál
István Deák
Kovács Ferencz
Szabó János
Görgéni János
Hegedüs János
István Deák
Demeter Mihály
Filep Györgyné
Filep Péterné
Vas Péter
Szász János
Fazakas Mihály
Koncz András
Szász György
Pipei János
Diós János

Summa Nro. 18.

U n i t a r i i.

Tamási Péter
Járai András
Beré István
Hatos István
Beré András
Nagylaki Péter
Hatos Péter
Nagy Balás
Szász Simonné
Fabián András
Jakab Mihály
Jakab János
Tordai György
Berei Péter
Bözödi Izsák
Deák Máté
Máté János
Diénes Mihály
Tamási János
Szász Balásné
Nagy Lőrincz
Fabián Pál
Filep György
Bartha Mártonné
Görgéni Gergely
Vas János
Ferenczi Balás
Csehétfalvi János
Simó János
Nagy Mártonné
Simó Mártonné
Balási István
Sipos Gergely
Sebestyén Gergely
Vas Miklós
Szász Mihály
Kézdi Istvánné
Sebestyén Istvánné
Györgyi Boldisár
Berei Mihály
Lénárt János
Biró Jánosné
Kobori Márton
Berei Györgyné
Balási Bálintné
Horváth Mihályné
Szakács Jánosné
Filep Gergely
Balási Mihály
Háromszéki Mihályné
Gagyi Miklós
Lénárt János
Oklándi Péter
Gegő Pál
István Mihály
Szász Simonné
Deák György
Máthé János
Szántó János
Bartha Péterné

Summa Nro. 61.

NB. Vas György ki van huzva elől s azzal 61.

Judaizantes, kiket nem citaltak volt. némelyeknek az Deákok engedték meg, hogy unitáriusok legyenek.

Szász Istvánné. Az Deakok hadták-meg Vas györgyne.

Ujfalu Bözöddel egy megye lévén, mind convertaltak:

Kovács István
Nagy Balázs
Betfalvi János
Lajos Mihály
Lajos János
Imre György
Nagy Gergely
Szabó Márton
Simonfi György
Tamás Kovács
Gálfi Gergely
Só Balás
Kömives György
Sigmond Deák
Szabó Pál
Kömives Tamás
Deák György
Simó Sándor
Simo Sándor
Simo István
Gergely János
Rácz Péter
Balog Mihály
Balog János
Janos Deák
László Istvánné
Nagy Mihály
Sándor Istvánné
Havadi Ferencz
Havadi János
Bölcsházi István
Sándor Mihályné
Csehétfalvi János

Kelemen Miklós	Popai vagy Pipei Máte	Kovács Péter
Bölcsházi János	Nagy Tamás	Siklodi György
Siklodi András	Lovas András	Isák Mihály
László Istvánné	Só Mátyás	Nagy Demeter
Ambrus János	Nagy Gáspárné	Varga István
Filep Márton	Arpástói Máté	Varga András
Görfi János	Pálkovács János	Malom Miklos
Siklodi János	Nagy Boldizsár	Benedek János
Nagy István	Albert Lőrincz	Mircse Mihäly
Nagy György	Kincses János	Csukor Andrásné
Fazakas János	Pál György	Csehétfalvi Miklósné
Pál Márton	Nemes János	Fazakas Ersok
Mátyás György	Nagy Sebe János	Kis Sebe János
Sámuel Deák	Ambrus István	Biro Peter
Andrási Péter	Barabás Gergely	Kovács Balásne
Kelemen György	Gyárfás Pál	Nagy Sándor Istvánné
Kömives István	Kézdi Miklós	Filep Györgyné
		Summa Nro 83

Bözöd és Ujfalu is egy megye lévén, mivel az orthodoxusok száz egyien vadnak; az unitáriusok penig hatvan egyien találtattak, noha pretendállyák azt az unitáriusok, hogy az ujfalviak tölök elszakadvän, csak a bözödieket illetné a templom és parochia; mindazáltal mivel minékünk semmit arrol nem produkálhattak; sőt e contra az ujfalviak docealhatják, hogy soha közikot az templomnak és parochiänak jussából ki nem vevén ha mikor Judaizánsok voltak volna is, hogy őket az épitésre ne eröltetnék, fizettek az unitáriusoknak. Annak felette segetették is épiteni az templomot. mind egyházfiakot, mind penig egyéb szükséges gondviselő embereket is az egyház számára tartottak mind egyaránt. Ezokon a potior parsnak, az az, az orthodoxusoknak adtuk kezekben az templomot és parochiát Bözödön.

Erdő-Szentgyörgyön az mely Judaizansok voltak, convertaltak.

Szabó György	Nagy Benedek	Faluvégi Andrásné
Gyepesi Peter	Szabó Jánosné	Sós Jánosné
Szaloni János	Nagy Péter	Cserni Mihályné
Rab Balás	Nagy Balás	Bodó Simonné
Nagy Ferencz	Sós György	Bernárd Ferenczné
Nagy Tamás	Felszegi Gergely	Summa Nro. 18.
Nagy György		

Anno 1639. in Communi visitatione 4-a die Martii.

Sofalvi Karoli kovács Judaizans juralt religionkra.

Etédi Deák Mihály Judaizans juralt és convertalt.

Deák Tamäsné kezet adott.

Király Gergely is convertalt és jurált.

Hát-irat. Miképpen reformálodtanak és kik némely ecclákban, anno 1639-en. (Ez későbbi rájegyzés.)

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. XXXVIII. Csomag 2.

Másolta M.-Vásárhelytt, 1882-ben, február 14—15-én:

Koncz József

LVI.

Az ev. ref. vallásra téritett szombatosok reversalisa 1639-ből.

Mi ez ide alább megirt személyek, adjuk mindeneknek tudtára, valakik ez mi levelünket látják, olvassák, hogy noha mi ennekelőtte való időkben mind az országnak közönséges régi és uj végzése ellen az Judaismust profitealtuk s abban contumaciter inhaerealtunk, melyet az mi mostani kegyelmes urunk az tekintetes és méltóságos Rákoczi György urunk ő Nagysága isten kegyelmességéből Erdély országának Fejedelme, Magyarország részeinek ura és székelyek Ispánja ect. az országnak végezése szerint megakarván fejedelmi tisztinek és vigyázásának felelni az elmult 1638. esztendőben 24-ik napján szentgyörgyhavának Fejérvarra promulgáltatott országgyülésében, proponáltatván az országnak s ujabb articulust irván az ország, az országnak deliberatiója szerént ad primum diem julii Deési városában, abban az tévelygésben valókat evocaltatta volt, a hová minékünk és azon modon evocaltattunk és comparealnunk kellett volna, az holott miis minden kétségnélkül azon sententiázásban és büntetésben estünk volna, mint az több ezen tévelygésben levők, mindazonáltal mi eltitkolván magunkban ebbeli tévelygésünket, azután ismét azont kezdettük volt profitealni; némelyek penig az unitária religion levők közé vontuk volt magunkat. Mivel azért mi noha nem evocaltattunk, sem nem compareltunk volt Désen, mindazáltal mivel az országnak articulusa szerént elmulatván azokat az napokat, kikben szabadakaratunkban lött volna akármelyik religiora állottunk volna, Fejeinken is lévén az sententía az országnak articulusa és az Dési deliberatio szerént is mindazokon tudni illik, kik a Judaismust profitealtuk. Vévén azért mi eszünkben, hogy ha az mi kegyelmes urunk és Fejedelmünk kegyelmességéhez nem fogunk folyamodni, nekünk is igen roszul leszen dolgunk, melyet hogy eltávoztathassunk, meggyőzetvén lelkünk ismeretiben is, szabadakaratunk szerént senki is nem kényszeritvén, állottunk az igaz üdvezüllendő helvetica vallásra, kinek nagyobb bizonyságára mi meg is keresztelkedünk, kik annakelőtte meg nem keresztelkettünk volt is. És esküszünk a teljes szentháromság egy bizony örök istenre, ki atya, fiu, szentlélek, hogy mi ez keresztyén vallásban és ennek oltalmazásában, terjesztésében, megtartásában állhatatosan minden szin és képmutatás nél-

kül örökön-örökké megmaradunk, élünk, abból soha ki nem állunk, vetemedünk, azt el nem változtatjuk, sőt mind gyermekeinket, feleségünket is erre convertalni mentől hamarább és ebben nevelni ügyekezünk teljes erőnk és tehetségünk szerint. Predicatorokat és penig ezen valláson levőket tartunk, mestereket is aszerint. Más religion levőt köztünk nem tartunk, szenvedünk, be sem vesszük, kit ha mi meg nem állanánk s akármi szin és praetextus alatt ez vallást elhadnánk, szintén azon és olyan sententia álljon s legyen fejünkön s minden névvel nevezendő javainkon, feleségünken, gyermekeinken, az minémü azokon lött és pronuncialtatott, az kik evocáltatván Désen convincáltattak és minden névvel nevezendő javainkat, akármik legyenek azok mind magunk, feleségeink, gyermekeink elveszessük és amittaljuk, azokat azkorbeli Fejedelem mindjárást elfoglaltathassa és annak adhassa, valakinek akarja. És soha többé gratia sem magunknak, feleségeinknek, gyermekeinknek, semmi névvel nevezendő javainknak ne adassék, hamis hitüek, tisztességet vesztettek, áruló nevet viselők legyünk in perpetuum kötvén arra is magunkat, hogy ezután is az mi kegyelmes urunk mitőlünk valaminemü erős, nagyobb hütlevelet kévánva is arról, hogy mi az megismert igaz helvetica vallásban végig megmaradunk az felül megirt punctumok szerint, olyant adunk vagy Káptalan, vagy Mester előtt kévánja ő nagysága. Ha ki peniglen bennünket ez keresztyén vallásra való térésünkért diffamalna, ennek ismétlen való megváltozására kisztetne vagy titkon, vagy nyilván, ezt is, vagy ezen keresztyén hiten levő akkori püspöknek, vagy bizonyos hiteles ember által ő nagyságának is értésére adjuk. Mindezeknek megállására, tartására, beteljesitésére minket meg is az mindenható bizony örök isten ki az mennyet, földet teremtette és Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak istenének neveztetik, ugy segéllyen és ugy adja lelkünk üdvességét. Datum etc.

Ezen formulae eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában van.

Kivül későbbi irással rájegyezve:

A Dési országgyülésre hivattatott, de ott meg nem jelent Unitaria ecclésia és Juduisans tagokhoz tartozóknak az ellen való mondások.

Másolta M.-Vásárhelytt, 1882. febr. 13-án

Koncz József.

LVII.

A szenterzsébeti, kissolymosi, bözödi és bözödujfalvi szombatosok utódai megintése a ref. vallásra visszatérés iránt 1662. maj. 6.

Illustrissime ac celsissime princeps Dne. Dne. nobis naturaliter clementissime post servitiorum nostrorum humillimam semper obla-

tionem. Az Uristen ő szent felsége klgs urunk Nagyságodat jó egészséggel, békességes, boldog szerencsés hosszu élettel koronázza s áldgya meg, szivünk szerint kivánnyuk.

Kegyelmes Urunk akarjuk Ngodnak, mint Kegyelmes Urunknak alázatosan értésére adni, quod in hoc Anno 1662 die 6-a Maji hozá minékunk udvarhelyszékben Udvarhely városában lako Igaz Káhnány Urnak ugyan az udvarhelyszéki orthodoxa religion levő Eccláknak hüséges Seniora több hites assessorival együtt az Nagyságod intő kglmes parancsolatyát és ő kls kénszeritének minket, hogy ő kegyelmekkel elmennénk és az kiket Nagyságod int abban az Nagyságod porancsolattyában tudniillik az szentersébeti, kissolymosi, bözödi és ujfalvi Judaizansokat, hogy meggondolván előbbeni hitöket és hitök szerint való kötéseket, redealnának az igaz helvetica vallásra. Mi azért kls Urunk látván az Nsgod kgls parancsolattyát, ő kegyelmekkel elmentünk elsőbben Szentersébetre és ott az falus biróval egyben gyütetvén közönségesen mindeneket, az Nsgd kegyelmes parancsolattyát elolvasván elöttök, serio admonealtuk, mely admonitiora jollehet elsőbben némelyek megkeményitöttek vala ugyan magokat, de annakutánna lelkök ismeretiben meggyőzettetvén igéré jobbrésze arra magát, hogy redeálnak az igaz helvetica vallásra, noha ugyan maradtak meg még egynehányan elébbeni tévelygésekben.

Onnét által menvén KisSolymosra, azokat is hasonlóképen admonealtuk, mely admonitiora csak ilyen választ tőnek: Mi megnem esküttünk sem egyszer, sem másszor; — ha az mi atyáink megesküttek, nem tartozunk mü azzal, hogy azt kövessük, ha nem akarjuk, az mire ők kötelezték volt magukat. — Bözödre is által menvén, hasonlóképpen cselekedtünk, de azok sokkal is keményebben viselék magukat: mert több elönkbe nem jött azok közül, hanem csak papjokat küldék be harmadmagával, az kik a többi képekben hasonló választ tőnek, az minémüt az kissolymosiak: hoc addito: nem hisszük azt mü, hogy igaz parancsolat legyen az; nem az most gondgya Nagyságodnak, hogy religiot igazgasson, sőt az predicator erősen biztatá a paraszt községet, hogy ennekelőtte is volt effele admonitio, de semmi sem tölt benne, ez is csak ugy leszen. Az ujfalviakat is által hivatván Bözödre, midőn azokat is megintöttük volna, ők is hasonloképen mentegeték magukat.

Ezt mi kegyelmes urunk irtuk az mi igaz hitünk szerint és pecsétünk alatt Nagyságodnak alázatosan küldöttük. Datum Anno 1662 die 9-a Maji in sede supra scripta in aedibus Joannis Nyutodi p. t. Concionatoris ecclesiae orthodoxae rugonfalviensis.

Nos humiles perpetuique servitores
Georgius Literati alias Takács de Kereszturfalva,
et Georgius Bassa de Fenyéd in sede supra
dicta Commorantes nobiles.

Külczim:

Illustrissimo ac Celsissimo principi Dno. Dno. Michaeli Apafi, Dei gratia principi Transilvaniae, partium regni Hungariae Domino et Sicolorum Comiti Dno. Dno. nobis naturaliter clementessimo.

Anno 1662. 23. Maj. Aperta per Joannem Bethlen Cancell.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában.

Kivül rájegyezve még:

Admonitio, hogy a szentersébeti, kissolymosi, bözödi, ujfalusi Judaizansok a ref. religiora redealjanak.

Közli: Koncz József.

AZ UNITARISMUS ÉBREDÉSE.

E czim alatt az „Unitarian Review“ egyik füzetében az ámerikai viszonyokat illetőleg a következő kis czikket hozza:

A folytonosan növekvő felekezeti tevékenység, nemes buzgalom és lelkesültség az unitáriusok között az utóbbi két, három év alatt annyira feltünő volt, hogy némely esetben magokra vonták a közfigyelmet és megjegyzést.

Azt hisszük, hogy az ez iránybani mozgalom természetes öszszetalálkozása több oly tényezőnek, melyeket siettetni nem lehet, de a melyek a közel jövőben nagy jelentőséggel fognak birni. Meglepetve, elszomorodva látta több régi pap, kiknek élénken élt emlékezetében az a szép jövő, melyet az unitarismus kezdetben igért, hogy nem terjed az országban s nem harapódzik különösen a nyugoti részeken prairie égés képpen, ők azt hiszik, hogy azok a nézetek, mint világitó tények szállanak alá az égből; de az ily remények teljesedésének halasztást kellett szenvedni. Valamely nemes, tartós hit nem terjedhet hirtelen. Azok a néptörzsek, melyek az első százakban ezerenként kereszteltettek meg a kereszténységben, nagyon keveset értettek ennek szellemi hatalmából és kötelességeiből. Valójában hosszas ideig lappangó érzés volt, hogy az unitarismus egy vagy más módon el fog terjedni, vagy hogy végre is, hogy ha annak a vallásnak igazi, bátoritó nézetei az amerikai nép szeme előtt feltárulnak, készséges elfogadásra találnak, de erre is nagyon mérsékelt törekvés fordittatott, hisz sokkal több kell arra, hogy valamely vallásos mozgalomnak terjedelmes és tartós hatása lehessen. Megemlékezve a felekezetesség által folytatott elkeseredett harczra, látva, hogy az emberek mennyire lelkiismeretlenek a térités módjainak alkalmazásában, látva a proselytaskodó szellemet, mely az egyéni meggyőződés szentségén és értékén tul néz, látva a nagy társulásoknak gyakran rosz irányba terelt hatalmát, az unitarius nézetüek igen természetesen vonakodtak valamely felekezeti szellemet elfogadni, felhagytak minden proselytai törekvéssel, s mindennel, a mi testületté alakulást vagy szervezkedést mutat. Utóbbi időkben határolt irány látható, hogy visszatérjünk ahoz a módhoz, melyet az idők hathatósnak tanusitottak; a melyet valamint nemes, ugy nem-

telen czélokra is fel lehet használni; és a melyet csak a czél igazolhat, a melyre használtatik. A felekezeti elnevezés korlátolt, olyas czélzatok nélkül is létezhet; proselytáskodni csak az igazságnak őszinte szeretetéből is lehet; és szervezet nélkül a vallás legmagasabb szempontjai a leghatározatlanabb, legügyetlenebb, legingatabb és rontó módon ki vannak téve egyesek akaratának, vagy nagyon is közönséges szellemi vivmányok hatásának.

Annak érzete mellett, hogy a legészszerübb vallásos nézet érvényesül s gyökeret vert, azon meggyőződés állapodott meg, hogy végre is valamely vallásfelekezetnek, nem követői száma vagy népszerüsége, hanem fontossága, minősége és a müveltség biztositja az állását.

Az unitariusoknak nevezett kis testülethez tartó, az irodalomban, űzleti világban, a köz- és társadalmi életben kitünő egyének nagyszáma mindenütt feltünt s az illetőkben önelégültséget keltett. Az ember mindig ohajtja a legjobbak helyeslését s egyetlen egynek bölcs itéletét többre becsüli ezereknek értelmetlen, ingatag tapsánál; de különösen a vallásban igen könnyü e tekintetben tulságba esni és elfelejteni, hogy annak legmagasabb elvei nem mindenki előtt szolgálhatnak világitó utmutató gyanánt. Azok az élet különböző utain kitünő emberek egyszerüen azért lettek unitariusok, mert midőn mint fiatal emberek uj Angolország különböző városaiból az űzleti központokba jöttek, azokhoz az egyházakhoz csatlakoztak, melyek emelkedett életre, lelkesültségre, missioi haladó szellemre nyujtottak igéretet, s egyszersmind magas értelmi tanultságot, jellemet s a szószéken áhitatosságot mutattak fel; s ezekben ötven évvel ezelőtt az unitariusokat egy egyház sem multa felül. Hasztalan dolog dicsőiteni az egyes alkotó részeket, egyre apadtak azok; — egyik templom eladatott adósság okán; a másik meg szegényesen haldokolva tengődött, bár meg volt szép készüléke az isteni tisztelethez, — és mások meg teljes reménységben, tehetetlenségben és életnélküliségben valamely rokonszenves prédikátor nevétől várták időszerü ujéletre ébredésöket, a helyett, hogy hallgatóság és pap együttesen épültek volna a felekezeti nagy elvekhez való lelkesült buzgalom által. Azok, kik vezérek vagy azokká leendők épen ugy eljárhatnak az élet templomába, mint a kisebb jelentőségüek, meggyőződvén, hogy a vallást illetőleg ez nagyjelentőségü; és ki mondhatja meg, hogy egy ily országban, hol az aristokratikus idealra való minden régi számitásban csalódunk, honnan fognak előkerülni a következő nemzedék vezetői? A pajkos, kedélyes, büszke, messzi-

látó fiu, kiben tehetség van, hogy a müveltektől müveltséget sajátitson el, a ki most mezitláb bolyong kis városotokban, a közelebbi esztendőben segéd lesz valamelyik könyvkiadónál, később kiadó társ lesz s csakhamar az irodalom müvelőinek szivesen látott jó embere, vendége; vagy vezér iparos, avagy nagy kereskedő lesz, és a befolyás minden utat megnyit a családjának. Az az egyház vonza magához az élet minden utain valóban kitünő szellemeket, a mely a legbensőbb érdeklődést tanusitja a maga hitében és munkálkodásában. Hisznek abban az egyházban, mely hisz önmagában, s hiszi, miszerint az a hivatása, hogy az egész nemzet egyháza legyen. Abban az egyházban, mely tehetséget mutat a szervezkedésre, vezérségre és önfentartásra, mert ugy találják, hogy saját előmenetelök is teljesen ezektől a tulajdonságoktól függött.

Mialatt mi e tekintetben elég hosszasan tévelyegtünk arra, hogy nehány gyülekezetünk hanyatlását biztositsuk, oly tanitásban részesültünk, melylyel többet felépithetünk.

Egyébiránt az unitarismus elvitathatatlan megelevenedésének valódi titka abban a tényben fekszik, hogy határozottabb, összetartóbb állást foglalt el.

Sokáig mások csak puszta tagadásnak tartották. Talán minden uj mozgalomnak keresztül kell menni ezen a phasison; a forgalomban levő tévedések tagadásán, megrögzött tanok ellenzésén, és ámbár a tagadás minden gondolkozó lélekben valamely nagy állitásokat tételez fel, de ezek nem birnak mindig kellő világossággal; s tagadás nélkül nem lehet valódi élet. Azt mondottuk, hogy nincs Szent-háromság, nincs átalános ihletetség, s hogy Jézus Krisztus nem isten, s ezeket szükséges volt kimondani. Azonban ugy látszik, hogy az unitarismus sok ideig közép uton állott a régi tagadások és az uj állitások között; de az állitások lassanként bekövetkeztek. Immár többé nem hozhatnak zavarba a tudomány vivmányai, melyek, miként Roberston J. Smith felolvasásaiban, azt állitják, hogy a biblia tisztán történelmi termény s ilyennek kell nézni. Nem félünk többé, hogy a csodák elvetése összerontja a kereszténység lényegét. Nem ütközünk meg többé, ha Jézus Krisztus a helyett, hogy egyetlen kivétel legyen, Isten fiai folytonos sorának elsejévé tétetik. Azonban ezek a kérdések, szükséges megvitatás, néha tisztességes ellenvélemények elkeseredett tusái közben megoldást találnak azon nagyszerü szellemi valóságokban, a melyekből keletkeztek, s a melyekben valódi jelentőségöket feltalálják. Az eddigieknél sokkal nagyobb, még pedig rohamosan növekedő körben elismerést nyer az, hogy a sza-

badelvü egyház állitásai oly erkölcsi kötelezettségeken nyugszanak, melyek az egész élet szentségét követelik, az emberi természet erőin, melyeket a kereszténység oly nagyszerüen igazolt, és az istenség székén, gazdag hitén, melyet sem a materialismus, sem az agnosticismus meg nem dönthet. A legutóbbi időkben az unitarismushoz történt csatlakozások mutatják, hogy az nem az érzelmek torzhajtása, hanem mély alapu mozgalom. Minden erre mutat. Alig van bibliai birálat, theologiai vita, vallásügyi értekezés, vagy gyülekezeti vita, mely annak haladását ne tüntetné fel. Ha a Szentirás megvizsgálásának minden kis pontja teljes megfontolásban részesül, e hitnézet valódi jelentősége abban az erőben fog nyilvánulni, melyet az inspiratioról való eszmének kölcsönöz s a melyet mi mindig hirdettünk. A Scotch beszédeknek, Robertson Smith felolvasásainak, az általános egyház minden részében feltünő egyéni nyilatkozatoknak, a tudomány vizsgálódásainak és állitásainak, és a mindent kutatás módszerének irányát nem lehet félre magyarázni, korunk gondolkozása egészen azon valódi vallásos elvek felé irányult, a melyek mellett mi mindig harczoltunk, és a melyekben szerintünk a szellemi dolgok egyedül nyernek kielégitő megoldást. Most már a szervezkedésbeni azon bölcseségre, a mély meggyőződés lelkesültségére, a vélemények azon tisztelésére van szükségünk, melyet messziható, hoszszuéletü igazságok átérzett és értett nagysága szül, hogy a társulás hatalmas titka, melyet oly gyakran használtak fel vakbuzgóságra, tudatlanságra és ritualismusra, egy észszerü vallás és bátoritó isteni tisztelet munkássa legyen.

KOVÁCSI ANTAL.

A BRIT ÉS KÜLFÖLDI UNITÁRIUS TÁRSULAT ÉVI NAGYGYÜLÉSE.

Angol unitárius hitrokonaink, a mint már mult füzetünkben jelezve volt, f. év május 31-én s junius hó első napjaiban tartották meg Londonban az Unity egyházban évi nagygyülésüket. Az ünnepély szónokának nagy hire, valamint a társulat munkálkodása iránt mind jobban-jobban fokozódó érdekeltség rendkivül népes közönséget vonzott a gyülésre. Az „Amerikai Unitárius Társulat" s a „Protestantenbond" Hollandiából képviselőket is küldöttek.

Az alkalmi beszédet Dr. Clarke Freeman Jakab, a nagyszerü tudós és bostoni jeles lelkész tartotta textusfelvétel nélkül. Nagy hatást keltett beszédében az „unitáriusoknak a multban és jövőben" működésének fejtegette. Beszéde történelmi s életrajzi jelleggel birt. Elmondta, hogy kik és mit tettek a gondolat- és hitszabadság érdekében, s hogy az emberiségnek főtörekvése tisztultabb és helyesebb fogalmakat alkotni a humanitás jelentőségéről s magáról a világegyetemről. Élénken rajzolta az unitárius mozgalmat a szabadság, humanitás és józan ész mellett; kimutatta az unitárius egyháznak fontosságát a világra nézve, s azt, hogy mindég a gondolatszabadságért küzdöttek az unitáriusok. Az embereknek — igy végzé beszédét — inkább több, mint kevesebb vallásosságra van szükségük. Az unitáriusok sokat tettek a multban, de még több teendő várakozik rájok, s a kivivott eredmények jelentéktelenekké lesznek, hogyha az új ég és uj föld jövendő revelatiója előtt nem tárnak kaput. A világ egy magasabb kereszténység után sóvárog, mely az orthodoxokat és heterodoxokat egy lényeges szellemi egységbe fogja olvasztani. S ama napon: tudomány, müvészet, irodalom a vallással szép hármoniába lépnek, s akkor bizonyára több vallásosság lesz, mint kevesebb; több szeretet és hit."

A hitszónoklat után collecta volt a társulat javára, a mi 650 frtot eredményezett.

Délután a gyülést Ainsworth Dávid, a társulat elnöke s parliamenti tag szép üdvözlő beszéddel nyitotta meg; különösen örömét fejezte ki a felett, hogy oly nagy számmal jelentek meg a gyülésen, a mi kétségkivül a társulat iránti érdekeltségre mutat. Dr. Clarke amerikai s Hugenholtz hollandi képviselők üdvözlése után a pénz-

tárnok tette meg részletes jelentését, melyszerint bevétel volt: 4576 font sterling, kiadás: 4348 ft. st.

Ezután a társulat tevékeny és derék titkára Ierson Henrik olvasta fel kimeritő évi jelentését, melyben hű képet adott a társulat hasznos és humánus müködéséről ugy a hazában, mint külföldön.

A bel-missiot illetőleg 40 ekklézsia részesült 1000 font st. segélyben. Több templomot megujitottak s új iskola házakat épitettek. Az ország különböző részeiben felolvasásokat rendeztek s a vidéki társulatoknak is tetemes segélyt nyújtottak az unitárius vallás terjesztése érdekében, s ezt az okból teszi a társulat, a titkár kifejezése szerint, hogy napjainkban a kereszténység gyakorlati vallását terjesztik az unitárius kereszténység előmozditásával. A társulat kiadványai sok ezer példányban keltek el. Különösen vallásos tartalmu tractot (röpirat) 55,000 példányt osztottak ki.

A külviszonyokra vonatkozólag felemliti, hogy a külországbeli hitrokonokkal barátságos és testvéries közlekedésben volt a társulat. Két helyről képviselők is jelentek meg a gyülésen. Németországban és Francziaországban a szabadelvü vallásos nézetek mindinkább terjednek.

Olaszhonban, Bracciforti tanár nagy tevékenységgel folytatja működését az unitárius elvek terjesztése körül.

Svédországban is Channing, Parker és Dr. Martineau müveit sokan tanulmányozzák. S több felolvasás tartatott az unitárius vallás terjesztése érdekében.

A magyarországi hitrokonokkal való összeköttetést illetőleg, Allen Henrik cambridgei tanárt a társulat megbizta volt, hogy a mult évi E. Főtanácson képviselje, ki az erdélyi utjáról kiadott jelentésében rokonszenvesen adta elő a magyarhoni unitáriusok azon igényeit, melynél fogva méltók az angol és amerikai unitáriusok barátságára.

De a titkár jelentése szerint a magyarhoni unitárius egyházzal való közlekedés főleg a budapesti mozgalom körül központosult. E volt az első lépés arra, hogy a tulajdonképeni Magyarországon is ekklézsiát alapitsanak, mire az előleges lépések nagy gonddal tétettek meg, s ennek a kivitele s megvalósitása érdekében küldötték Kovács János tanárt is, mint képviselőt, a mult évi gyülésünkre. Az első rendes isteni tisztelet Budapesten Ferencz József püspök vezetése alatt a legszebb reményekre jogositó körülmények között tartatott meg; s azóta Derzsi Károly, a Manchester New-College egykori növendéke, mint rendes lelkész müködik. Unitárius könyveket és trac-

tokat küldöttek az ő kérésére a budapesti ekklézsia könyvtára számára, s hogy a Consistorium bizonyos összeget szavazott meg azoknak magyarul leendő kiadása s terjesztése végett. Derzsi lelkész az ő munkálkodásáról, valamint a templom épitési alap növekedéséről reményteljesen ir. Mély hálájukat fejezik ki ama nemes adakozásért s lelkes támogatásért, melyet ez országban irántuk tanusitottunk s ez arra kellene figyelmeztessen minket, hogy a templom épitési alap összege még nagyon távol van attól, hogy az unitáriusok számára Magyarország fővárosában egy diszes és czélszerü templom épüljön.

Felemliti továbbá a titkári jelentés, hogy Gál Miklóst, ki Varga Dénes helyébe ment, még pedig három évre a Manchester New-Collegeba, örömmel fogadta a társulat választmánya. S melegen ajánlják a hitrokonok ama szivességébe, melyet a korábbi magyar ifjak iránt mutattak, hogy ne érezze idegennek magát közöttük.

Madrasban, Melbourneben, Sydneyben és Adelaidben szintén terjed az unitarismus s igen örvendetes hireket kapott a titkár e tekintetben.

A titkári jelentés és számadás helyeslése s kinyomatásuk meghatározása után következtek a különböző határozati javaslatok, melyekből kiemeljük a következőket: Ugyanis, hogy a társulat derék elnökének forró köszönet nyilvánitandó ama hasznos szolgálatokért, melyeket tett, s a mi szokatlan, a jövő évre ujból felkéretett elnöknek, mit az illető zajos éljenzések között el is fogadott.

Ezután Lawrence Edwin felolvasta s elfogadásra ajánlotta a társulat külföldi levelező tagjainak névsorát, azt jegyezvén meg, hogy az most először tartalmazza Dr. Clarke Freeman Jakabnak s Kovács János tanárnak neveit.

A titkár főtiszt. Ferencz József urnak a budapesti ekklézsia megalapitására vonatkozó levelét felolvasván, arra a következő határozat kelt: hogy a gyülés örömmel fogadja a közölt tudósitást s szerencse kivánatát fejezi ki a magyar unitáriusoknak a Derzsi Károly papsága alatt megalakult ekklézsiának a fővárosban, s egyuttal annak az állandó támogatását ajánlja a végrehajtó bizottságnak. Gordon Sándor lelkes barátunk melegen szólott a határozat mellett, Steinthal régi ismerősünk szintén s egyszersmind azt inditványozta, hogy küldjenek ez alkalomból üdvözlő iratot a „Német Protestáns Egyesületnek", mely épen akkor tartotta gyülését. Az inditvány helyeslőleg elfogadtatott. Végül a társulat hivatalnokainak s azoknak, kik annak érdekeit előmozditották, köszönetet nyilvánitván, a gyülés véget ért.

Másnap reggel ismét összegyültek értekezletre, mely alkalommal Whitehead és Bowie lelkészek tartottak felolvasást a következő tárgyról: „Egyházaink kötelessége az alsóbb néposztálylyal szemben". Felolvasók azt fejtegették, hogy miként lehetne a munkás osztályok számára isteni tiszteletet rendezni. A vitatkozásokat s javaslatokat — minthogy helyi érdekkel birnak, — mellőzve, megemlitjük Dr. Clarkenak elmés megjegyzését. „Nem akartam e tárgyhoz hozzá szólani — ugymond Clarke — de mégis a jutott eszembe, hátha szeretnének valamit az átlánti oceanon tullevőknek ebbeli tapasztalataiból hallani. Először is az Egyesült-Államokban nincsenek külön kastok. (Nevetés.) Nincsenek felsőbb osztályok. s természetesen alsóbbak sincsenek, mert mi mindnyájan a munkás osztályhoz tartozunk. S azoknak a száma, a kik nem dolgoznak, oly végtelenül csekély, hogy nem is jőnek számitásba, s rendesen Európába mennek időtöltés végett". (Nevetés.) Ezután elbeszélte, hogy ő a szabad egyháznak hive. Az ő temploma ugy van berendezve, hogy oda mindenki bemehet s oda ülhet, a hová tetszik, akár sokat, vagy keveset, vagy épen semmit sem fizet*). Véleménye szerint minden nagy városban mindenik felekezetnek kellene birnia egy olyan templommal, melynek ajtai mindenki előtt nyitva állanak: mert csakis igy lehet a Krisztus munkáját, mely nemes missio volt. végrehajtani.

Ugyan e nap estvéjén volt a soire a canon-street-i nagy hotelben, mely alkalommal a nagyszámu közönség az előadott concertben, a megható karénekekben s a szellemes felköszöntőkben teljes mértékben gyönyörködhetett.

KOVÁCS JÁNOS.

---

*) Az angoloknál a templomokban a székeket egyes családok kibérelik, mint a szinházban a páholyokat, s azokat másoknak elfoglalni nem lehet.

A KRIZA-ÜNNEPÉLY.

Ott hol a „Vadas“ bérczeiről csörgedező Ajta-vize a már lassu méltósággal hömpölygő Olt folyóba szakad, Erdővidék egyik legszebb fekvésü falujában, Nagy-Ajtán a nemzeti kegyelet f. évi julius 30-án fényes ünnepet ült a „Vadrózsák“ halhatatlan költő-gyüjtőjének, a székelynép felejthetetlen édes hangu dalnokának emlékére. Kriza János szülőháza, a nagy-ajtai unitárius papi lak emléktáblával jelöltetett meg. Ez ünnepélyről mi is szólhatunk és szólnunk kell folyóiratunkban, mert hisz Kriza a miénk volt, unitárius pap és püspök s folyóiratunk egyik alapitója.

A Kriza-ünnepély eszméje kolozsvári főiskolánkban s. tanár Székely Józseftől indult ki. Inditványát a főtanodai ifjuság lelkesedéssel karolván fel, a tordai és székely-keresztúri iskolák ifjuságának s több lelkes ügybarátoknak közreműködésével pár hó alatt összehozta a márvány emlék-tábla kiállitására szükségeltető összeget, melylyel Kriza szülőháza vala megjelölendő. Kovács János igazgató-tanár vezetése alatt az ifjuság köréből Székely József, Mózes Mihály, Gábor Albert és Árkosi Lajos személyében rendező bizottság alakult, mely összeköttetésben a Nagy-Ajtán Lőfi Áron esperes elnöklete alatt Zathureczky József, Kriza Sándor, Antos József, id. és ifj. Tana Samu, Ütő András és Móricz Károly stb. személyéből alakult bizottsággal előkészitette az ünnepélyt.

Már szombaton julius 29-én mozgásban volt az egész Nagy-Ajta község. A személyvonattal érkező vendégeket nagy néptömeg várta az apáczai indóháznál. A falu végén „Isten hozott“ felirattal állitott diszkapu előtt Lőfi Áron esperes üdvözölte csinos beszédben az érkezetteket, melyre Kovács János ig. tanár válaszolt, meleg hangon mondva köszönetet Erdővidék közönségének az ünnepély iránt érzett búzditó részvéteért. Bölön községében is diszkapu volt felállitva, főt. Ferencz József püspök ur tiszteletére, ki az ünnepélyre Hajós János min. tanácsossal Tusnád felől jött. A püspök ur kocsija csinos lovas banderiumtól követve a faluba érkezvén, szintén Lőfi Áron esperes mondott üdvözlő beszédet s utánna Sebestyén Károly bölöni ref. lelkész tolmácsolta a köri ev. ref. papság érzelmeit

a testvér felekezet püspöke iránt. A főt. ur ékes szavakban köszönte meg a szives fogadtatást, mely nem hivatalos utja alkalmával is érte, válaszában kiemelvén az ünnepély amaz átalános jellegét, melyszerint a nemzeti irodalomért való lelkesülésben a hazáért élő és munkáló minden hitfelekezetek egyesülhetnek. A püspök ur beszédét a közönség általános éljenzések közt fogadta.

Vasárnap, julius 30-án, a mint az Ajtára büszkén tekintő „Várhegy“ mögül a nap tiszta, derült fényben fölemelkedett, sugarai Nagy-Ajta magas fekvésü, széles főútján a szép Háromszék és Erdővidék különböző faluiból összegyült szabad székely nép hullámzó szép csoportjain verődtek vissza, megkapó látványt nyujtva a szemlélőnek. S alig zendült föl a n.-ajtai harangok ritka szép dallamú szelid hangja, a nép özönnel tódult a templom felé, mely nehány percz alatt zsufolva volt, s a közönségnek egy része a nyitott ablakokhoz támasztott létrákon volt kénytelen helyet foglalni. S fölhangozván a gyülekezet ajkáról a Török Sándor kőrispataki lelkész orgonajátéka mellett a „Dicsőséges Úr Isten“ magasztos nótája, a főtanodai ifjuság karéneke következett, mialatt Ferencz József püspök úr felment a szószékre és imádkozott kenetteljesen, meghatva, meginditva minden szivet. A lélek az ihlet és fölmagasztosulás szárnyain ragadtatott az Örök Szellem felé, ki nemcsak mindennapi életünkről, nemcsak az egyesről gondoskodik, hanem a nemzeti élet hatalmas folyamait is mozgatja és intézi a szellem felkentjei által. Közből ismét az ifj. dalárda énekelt. Az egyházi beszédet, melyet e sorok irója tartott, füzetünk elején veszik olvasóink.

Az isteni tisztelet után következett a tulajdonképeni Kriza-ünnepély. Mintegy 2—3000-re menő közönség népesité be a papi lak terjedelmes udvarát. Körül mindenütt zöldágak s a ház homlokzatán Kriza olajfestésü arczképe jóságot sugárzó tekintetével, kereken virágokkal diszitve. Az emléktáblát fehér selyem takaró födé aranycsipke szegélyzettel, középen arany himzésü lanttal. A küldöttség és az ünnepély szónokai egy külön emelvényen elfoglalván helyüket s Kriza özvegye fiával és leányával az emelvény melletti első sorban, az ifj. dalárda énekével megkezdődött az ünnepély. Az ének elhangzása után az asztal mellől, hol Kriza munkái, a „Vadrózsák“ pompás diszkötésben, állottak, Kovács János főtanodai igazgató emelkedett fel és szép alkalmi beszédben, történelmi jártassággal és lelkesedéssel indokolva az ünnepély tartását, azt megnyitotta, mire a lepel elvonatván, a márványtáblán, aranybetükkel, a következő felirás tünt elé:

Kriza János

unitárius püspök, királyi tanácsos. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja s a Kisfaludy Társaság tagja, költő s a székely népköltésnek „Vadrózsák“-ban halhatatlan gyűjtője. Született 1811. junius 28, meghalt 1875. márczius 26-án Kolozsvártt.

„Itt született, itt patant ki a szellemi szikra,
Mely a Kriza nevet fénynyel övedzi körül;
Mint költő gyűjté székelyföld elmevirágit,
Népdal a nép ajakán, dalban a dalnok is él“.

Megjegyezzük, hogy e vers Nagy Lajos, kolozsvári tanár és főjegyző költeménye,

Ezután Kovács J. ig. tanár bejelentette a kolozsvári unit. collegiumi tanári kar 50 frtos alapitványát s a székely-kereszturi gymnasiumi tanári kar 20 frtos alapitványát Kriza nevére s felolvasta a Magyar Tudományos Akademia, a Kisfaludy Társaság és az Erdélyi Muzeum-Egylet üdvözlő iratait, melyekben Kriza érdemei méltatása mellett az akademia tudatja a r. bizottsággal, hogy képviseletével és érzelmei tolmácsolásával Szabó Károly r. tagot bizta meg, a Kisfaludy társaság meg, hogy Szász Béla r. tagot kérte föl képviseletére.

Az üdvözlő iratokat s a képviselőket a közönség megujuló éljenzésekkel fogadta.

Ezután a szebbnél-szebb koszoruk helyeztettek el az emléktábla körül, rövid jelmondatok kiséretében. Az első koszorut a kolozsvári főtanoda ifjusága nevében Végh Mihály papjelölt tette le; koszorut tettek még a tordai ifjuság nevében Varga Dénes tanár, Lőfi Áron a sepsi-miklósvári unitárius egyházi kör, Török Áron a felsőfehéri egyh. kör, Péterfi Sámuel a kereszturi kör, Vaska Béla az aranyosszéki papság, Gyöngyösi István esperes az Udvarhely köri papság, Györfi Lajos a marosköri papság, ifj. Gálfalvi István a küküllőmegyei papság nevében, Zsakó János Toroczkó bányaváros részéről.

A közben énekelt dal után következett az ünnepély középpontját alkotó emlékbeszéd, Jakab Elek magyar akad. tagtól. Ez emlékbeszéd, valamint az ünnepélyen mondott többi beszédek is, értesülésünk szerint, külön füzetben fognak megjelenni s a napi lapokban már meg is jelentek, s igy az olvasó közönség ismeri, vagy ismerni fogja a Kriza nagyságához valóban méltó emlékbeszédet. Az emlékbeszéd Krizát, mint költőt és nyelvbuvárt ismertette, kinek műkö-

dése a székelyek hún- scitha eredetére is világot vet. Ez emlékbeszédben az iró egyénisége széleskörü irodalmi és aesthetikai müveltségben nyilvánult, melylyel Krizát az emlitett két oldalról, gyujtó hatást keltve, felmutatta. A költői és irói pályának rajzolása, az ó- és uj klassikus szépirodalom szélesebb ismeretével, Kriza egyéniségének felmutatása, költészetének alapos elemzése, a székely nép költői geniusának természetébe való behatolása, szép stylben és magával ragadó beszédmenetben a felolvasó irónak sok tapsot szerzett és elismerést fog szerezni bizonyára az emlékbeszéd olvasóinál is.

Az emlékbeszéd után a dalárda szólalt meg ujra, melyről meg kell jegyeznünk, hogy Adorján Domokos papjelölt vezetése alatt minden darabot dicséretre méltóan énekelt.

Aztán Mózes Mihály papjelölt szavalta el Györfy József VIII. osztályos tanulónak ez alkalomra irt hangulatteljes ódáját. A közönség lelkesen megéljenezte mind a szavalót, ki remekül szavalt, mind pedig a szerzőt, kit látni kivánt, de nem volt jelen.

Erre Székely József inditványozó és a rendező bizottság elnöke mondott rövid, de találó zárbeszédet, melylyel az ünnepély véget ért.

Délután 3 órakor közebéd következett, melyen mintegy 250-en vehettek részt. A lelkesedés szellemes felköszöntők árjában ringatódzott az ünnepélyes lakoma fölött. Köszöntők mondattak a királyra, családjára, Kriza özvegyére, a püspökre, a tudományos társulatok küldötteire, az ünnepély szónokaira, több jelen és távollevő jeles egyéniségekre, Kriza emlékére és a székely nemzetre. Itt olvastatott fel Gróf Kálnoky Dénes üdvözlő levele és Buzogány Áron távirata.

S ha még fölemlitjük, hogy az ünnepélyt kedélyes tánczmulatság fejezte be, az ünnepélyre nézve mindent elmondtunk, mit e folyóiratban röviden jeleznünk lehetett.

De végül nem tehetjük mégis, hogy Nagy-Ajta községe iránt ne adjunk a legmelegebb köszönetnek kijejezést szives vendégszeretetéért, melylyel a résztvevő vendégeket szülötte emlékünnepélyén fogadta. Kriza megérdemelte ezt s Nagy-Ajta, hol annyi nagynevü irónak és jeles tudósnak ringott a bölcsője, megjutalmazottnak, boldognak mondhatja magát, hogy a kit anyakebelén leginkább csókolt a keleti napsugár, a minden fiai közt legnagyobbnak szentelt ünnepély által ténylegesen láthatta ama nevezetes helységek sorába juttatását, melyek a nemzetnek a szellemi életre fényt és világosságot árasztó tehetségeket — a geniusokat szülik.

És ez ünnepélyre hadd mondjuk befejezésül azt is, nemcsak Nagy-Ajta, hanem egyházunk, iskoláink s maga az unitárismus

különös örömmel és gyönyörüséggel tekinthetnek vissza. Egyházunk és iskoláink, mert Kriza ezek emlőin növekedett nagygyá; az unitarismus, mert az ünnepély, maga Kriza, mint népköltő nemzetileg elismerve, fényes bizonyiték ama nem egyszer felhozatni szokott váddal szemben, hogy az unitarius vallás rationalistikus légköre a a kedélyvilágnak nem kedvez, az emberben a müvészi és költői elemre hervasztólag hat.

Sok oly egészséges érzelmü költőt és irót a nemzetnek, milyen a most ünnepelt Kriza volt!

PÉTERFI DÉNES.

EMERSONRÓL.

Az Egyesült-Államok szabad népe ez évben két nagy emberét veszitette el. Longfellow után, kinek márt. 24-ikén történt haláláról egyik füzetünkben megemlékeztünk, egy hónap mulva Emerson következett. Amaz költő s nevét talán többen ismerik a világon, — nálunk is Szász Károly műforditásaiból, — de Emerson az iró, a költő és látnok, nem kevésbé nagy. Művei az amerikai és angol társadalomra irányadó befolyást gyakoroltak. „Representative Men“ czim alatt megjelent fölolvasásaiból ezelőtt nehány évvel a magyar lapok is közöltek kivonatokat, s folyóiratunk 1880. évi folyamában a „Hitszónok“ czimü remek czikket adta közre, mely ugyszólva érett korának hitvallása. S hogy itt róla nehány sorban szóljunk, erre különösen indit gondolkodás-iránya, szellemi világnézlete, mely sokban hasonlit a Carlyle-éhoz.

Emerson élete külső eseményekben nem mondható gazdagnak. Gondolkodás és szemlélődés töltötte ki azt nagy részben. Egy 1635-ben kivándorolt puritán családnak volt az ivadéka. Született Bostonban, 1803. s nevekedett a Harward-egyetemen, hol Nortonnak, a jeles theologusnak hallgatta az előadásait. Szellemi fejlődésére nagy hatással voltak Channing prédikátiói és iratai. 1829-ben papnak választották Boston második templomában, Ware Henrik mellé. De már első fellépése alkalmával félre értette a közönség, mert az erkölcsről prédikálva, kemény birálatot mondott az utilitarius tan felett. Hanem ez már előjelzése volt az ő később teljes kifejlésre jutott ethikai világnézletének. 1832-ben a közte és a gyülekezet közt felmerült urvacsorai nézetkülönbség miatt lemondott a papságról. Nejét is elvesztvén, Európába jött üdülést keresni. Itt, a többek közt, meglátogatta Carlyle-t és Wordsworth-et, s köztük szoros barátság jött létre.

Visszatérve Európából, 1834-ben kezdődik dicső pályája, mely nevét halhatatlanná tette. Felolvasásokat kezdett tartani, s 1836-ban megjelent első alapvető munkája, a „Természet“, melyben azt mutatja ki, hogy a természetben szellemi törvények tartanak érvényt. A külső világ a szellem kifejezése, és minden ujabb physikai törvény, a melyet felfedeznek, szellemi törvény. E gondolkodás az em-

beri lelket magasra emeli, az élet elé magasabb szellemi czélt tűz ki. Ha minden természeti tény valamely szellemi ténynek a symboluma, a physikai törvények egyszersmind erkölcsi törvények és a természetnek magasabb rendeltetése van, mint csupán anyagi czélokat szolgálni.

E művében tehát már nyilatkozik az ugynevezett uj angliai transcendentalismus, melynek Emerson mondhatni a legjelesebb képviselője. Emerson e művében, valamint más munkáiban is, a mi neki sajátságos jellemvonása, nem érvel, hanem mindig állitólag beszél, gondolatai nem annyira a logika formáit követik, mint inkább a szemlélődés kifejezései. Ő állit a nélkül, hogy adná egyszersmind a gondolkodás ama menetét, melylyel a gondolathoz jutott. 1840-ben iránya képviseletére több barátjával „Dial“ (Napóra) czimü lapot alapitott, melybe számos czikket irt.

Emerson különben a szerint a mérték szerint, hogy a mai irók mérik, nem irt sokat. Művei, a melyek nagyobb részint essaysk, felolvasások s költemények, egy pár kötetbe befoglalhatók, de a mit irt, az többet ér, mint másoknak tuczetszámra világgá bocsátott munkái. A már emlitetteken kivül az első „Tizenkét Essay“-je és költeményei a főbb müvek. Munkái nem is a sokaság számára vannak irva, hanem a mivelt és gondolkozó közönségnek. És eleinte nem is ért el velük nagyobb hatást. Neve csak egy nehány választott szemeiben emelkedett mesteri tekintélyre. De vele is ugy történt, mint Disraelivel, a nagy angol államférfiuval, a kit első fellépése alkalmával a parliamentben kinevettek, de eljött az idő, mikor aztán meghallgatták. Emerson is eleinte sokaknak gúnyolódás tárgya volt. De különösen 1860 óta mintegy prófétának ajkairól lesték nyilatkozatait honfiai, és befolyása mind hatalmasabb lett a gondolkozó világra. És az, ugy hisszük, idővel még hatalmasabb leend, mert az oly irányu gondolkodás, mint az Emersoné, lassan, de biztos győzelemmel hóditja meg az emberi lelkeket.

Összes irataiban önmagához hiven azt a nagy elvet igyekszik érvényre emelni: hogy minden az isteni akarat kifejezése s igy a physikai törvényeknek is erkölcsi értéke van. A „Hitszónok“-ban ezeket mondja: „A legközelebbi kor Istent az erkölcsi törvényekben fogja szemlélni — a minthogy az emberiség már a jelen korban is kezdi látni eme törvényeket — a legközelebbi kor a természetben előforduló történeteket, az egyes szerencsétlenségeket, a politikai eseményeket nem magukban külön állva tekinti, hanem mint ama törvények illustratioit, melyekben Isten dicsősége nyilatkozik a világegyetemben mindenütt“.

Felfogásában, nézletében kétségtelenül van bizonyos pantheisticus elem, mi meg is látszik minden iratain. De azért pantheismussal épen ugy nem lehet vádolni, mint Pál apostolt, ki ezeket tanitotta: „Ő mindenekben minden; Ő benne vagyunk, élünk és mozgunk.“ Az Isten előtte nem a világon kivül álló uralkodó, hanem a gondolat és szeretet tengere, a mely épen ugy foglal be minket magába, mint a tenger a maga hullámait. De ő másfelől különösen hangsulyozza az önbizalmat és a mint Dr. Freemann Clarke mondja: „a mint az Egyetemes Szellemben való hite megóvta az önbizalom tanát az individualismusba végződéstől, épen ugy az önbizalomnak hangsulyozása megvédette az Egyetemes Szellemben való hitét attól, hogy határozatlan pantheismusba menjen át.

Hogy minő befolyást gyakorolt az amerikai gondolkozásra Emerson az ő szellemi nézletével, irataival — melyekhez járult tiszta szeplőtlen jelleme is — mutatja éppen Dr. F. Clarke-nak elismerése, melylyel őt a jövő vallása látnokának nevezi, s emlékének igy adózik: „Mintegy Pharos állott közöttünk, hogy világositson a sötétségben. Ő a mi napjainkban is fentartotta az Istenben, a lélekben és a halhatatlanságban s egy mindenütt jelenlevő és folyton munkáló isteni szellemben való hitet.

Amerikának e nagy férfia mult ápril hó 27-én hunyta le szemeit Concordban. Koporsóját Jackson Lydia második neje és egy néhány hű barát, köztük Dr. F. Clarke és Hedge H. Fr. követték s az egész Amerika és Anglia részvéte kisérte.

Ő elköltözött, de müvei s a szellemi világnézlet, mely azokban van letéve, nevét örökre örökre fentartják. Tartsuk meg mi is s tanuljuk ismerni szellemét. A prófétai lelkek nem egy nemzeté, hanem az egész emberiségé. — Tanuljuk ismerni, hogy készitsük ezáltal mi is az utat ama nagy feladat megoldásához, melyet az amerikai látnok a „Hitszónok“ zárszavaiban e szavakba foglal: „A világ nagy nyilt titka: hogy az ember lelkét miképen töltse be ihlettel abból a nagy közös isteni szellemből, a melyből és a mely által mindnyájan élünk“.

PÉTERFI D.

LEVELEZÉS.

Egyházi élet a M. unit. egyházkörben.

Nyomát, 1882. aug.

Mig mások a mindennapi élet fáradalmaitól, avagy unalmától a fürdők regényes völgyei közé vonulva, gondnélküli napokat töltenek, addig mi lelkészekül egyhangu életünk felüdülését egyházunk, s igy édes miénk ügyei feletti tanácskozás alkalmával egymásközti szivélyes collegialis viszonyban, barátságban találjuk fel.

Mint testvérek, kiket az élet körülményei szétszórtak a nagy világba, a viszontlátás alkalmával a szivélyes üdvözléseknek áldoznak egy pár órát — ugy mi is vidéki lelkészek, kik egy közös központban nyertük szellemi kiképeztetésünket, onnan széledtünk el a nagy világba, midőn évenként évi közgyülésünk megtartására összegyülünk mindnyájan, kik egyházunk szolgálatára szenteltük életünket, mint ugyanazon zászló alatt küzdő harczosok egy nehány órát a barátságos ismerkedésre szentelünk. Ismerkedésünk tanuságos képét szemlélhettük Ny.-Szt.-Mártonban julius 3. 4. és 5-én tartott évi közgyülésünk alkalmával is. Kicsiny sergünken nagyon meglátszott a sors és élet változandósága, némelyeket a halál ragadott ki soraink közül, más szerető élettársát vesztette el, másiknak nagy igyekezettel és fáradsággal összegyüjtött vagyona semmisittetett meg a pusztító tűzvész által, a másiknak helyét uj váltotta fel.

A barátságos órák után, melyekben egymás örömét és bánatát megosztottuk, következtek a hivatalos teendők, melyekről a következőkben irhatok.

Julius 4-én reggel isteni tiszteletet tartottunk, s mind a mellett is, hogy hiveink szorgos nyári munkával voltak elfoglalva, a szt.-mártoni terjedelmes nagyságu templomunk meglehetősen megtelt hallgatókkal. A papság hivatásához méltó komolysággal egészen papi diszben vonult be a templomba; az iskolás gyermekek pedig felöltve ünneplő ruháikat, szép rendben, „Hiszek és vallok egy Istent“ énekelve, a hol egyh. beszédet e sorok irója tartott Szt. Pál Eféz. IV. r. 14—15 v. alapján.

Tárgysorozatunkban legfontosabb és legnagyobb horderővel biró a régóta üresedésben levő jegyzői szék betöltése volt, melyet a közöröm és várakozásnak megfelelőleg töltöttünk be Rédiger Géza szabédi lelkész aa. megválasztásával, ki is általános többséget nyerve, lelkes „éljenzések“ között azonnal elfoglalta jegyzői székét. Benne körünk e szerencsés választás által egy elismert tehetségü, lelkes és ügybuzgó hivatalnokot nyert. Szép, de terhes és csaknem minden anyagi haszon nélküli hivatali munkálkodására sikert kivánva, adja

az ég ura, hogy szép tehetségét e tekintetben is számtalan éven át körünk s igy egész egyházunk előhaladására és virágzására fordithassa.

Köri gyülésünk megemlékezett f. évi april 24-én elhunyt, érdemekben megőszült, nyugalmazott esperes, tisztelendő Farkas György urról is, kinek t. Kelemen Albert k. esperes szépen kidolgozott életrajzát olvasta fel, melyet a gyülés jegyzőkönyvbe igtatni határozott.

Nevezetes tárgy volt még a tanügy. Sztmártoni Kálmán a köri tanügyi bizottság jegyzője és előadója terjedelmes jelentést tett tanügyünk állapotáról, melyben örömmel constatálta, hogy e téren a multévihez képest haladás észlelhető, mit azon czélszerü intézkedésnek tulajdonit, a mely szerint kezeltetik körünkben a tanügy állapota, a minek életrevalósága mellett bizonyit az is, hogy E. K. Tanácsunk által egész egyházunkra nézve elfogadtatott.

Még volna egy felemlitést érdemlő ügy „a könyvtár egylet“, de miután ennek müködéséről semmi felvilágositást nem nyerhettem, csupán annyit irhatok: hogy könyvtárunkat M.-Vásárhelytt tartjuk egyház körünk szélén, könyvtárnokunk egy világi ügyvéd, a mi nézetem szerint helytelen intézkedés. A könyvtárnak a központban kellene állani, kezelné egy arra hivatott szakember. Az is érthetetlen, hogy miért nem vitetett keresztül ennek oly annyira szükséges és ohajtott reorganisatioja, de remélem és várom, hogy e tekintetben is a mi késik, nem mulik.

Ime ezekben voltam bátor a t. szerkesztőség szives engedelméből egyházi életünknek halvány rajzát feltüntetni, megmutatni ez által, hogy mi is még élünk, élni és virágoztatni akarjuk egyházunkat is.

Nagy János.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Husz vasárnap délutáni beszéd Hopps P. J.-tól (Twenty Sunday Afternoon Addresses).

E könyv a multkor jelzettel egy időben jelent meg, de a mint bevezetéséből kitünik, mind keletkezése, mind czélja elüt amazétól némi részben. Ezt egyik legtevékenyebb angol unitárius pap állitotta össze oly előadások után, a melyeket hiveinek vasárnap estvénként népszerü nyelven tartani szokott. Tárgyai részint a mindennapi életből, részint a bibliából vannak véve. Meglepő ügyességgel vannak felhasználva benne egyes kis történetek. XVIII-ik: „A hit sokféle. de a vallás csak egy“. Téves felfogás. hogy volna katholikus, protestans, vagy unitárius vallás, mivel e nevek csak hitelveket jeleznek. A vallás nem hitnézet, hanem a szellemnek ama gerjedelme, a mely a legfőbb lény iránti tisztelet, szeretet és hálában nyilvánul. Hitnézet a vallásról alkotott vélemény s következőleg nagyon sokféle lehet, mig vallás csak egy van. E czikk tárgya a különböző hitnézetek ismertetése érdekes példákkal illustrálva. Az iró czélja az volt, hogy mig hiveit mulatságosan foglalkoztatja, egyszersmind tanitsa meg a nevezetesebb vallási elvekre az Istenről, Jézusról, az emberről, az év egyes nevezetes napjairól stb.

B. Gy.

Emlékbeszéd Révész Imre levelező tag felett. Ballagi Mór r. tagtól. Olvastatott a M. T. Akademia 1882. április 24-én tartott öszszes ülésében. 1—30 l. 8. r. Ez emlékbeszéd a kitünő kortárstól hü képét nyujtja a nagy protestans férfiunak, melegen, de tárgyilagossággal tüntetve fel, mint egyh. szónokot, politikust és történetirót. Az emlékbeszéd ára 20 kr.

Magyar Plutarch. Uj Magyar Athenas. II. füzet kezdődik Bogyó Mihály életrajzával, végződik a Fekete Jánoséval. Egy-egy füzet ára 30 kr. Kapható Aigner Lajosnál Budapesten. Ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Unitárius Kis Könyvtár. Szerkeszti Derzsi Károly budapesti unitar. lelkész II. füzet. Tartalma: Az unitarius ker. vallás erős érvei. A Krisztusi keresztény vallás. Mindkettő Gaskell Vilmos után. E tractok igen jól vannak választva s azokból a nem unitáriusok alaposabb fogalmakat szerezhetnek vallási elveinkről. De unitáriusok is haszonnal olvashatják. Ajánljuk a t. közönség pártfogásába. Egy füzet ára 5 kr.

A „Magyar Könyvtár“ czimü közhasznu füzetes vállalatból ujabban megjelent füzet Galgóczi Károly „A haszonhajtó szőlőmivelés leglényegesebb fogásai“ czimü dolgozatát tartalmazza. A könnyen érthető modorban kidolgozott s különösen a szőlőgazdákra nézve értékes müvecskét melegen ajánljuk az illetők figyelmébe. A füzet ára 15 kr. Kapható Aigner Lajosnál Budapesten.

KÜLÖNFÉLÉK.

Charruaud franczia prot. egyházi irónak a „Franczia Protestans egyházi viszonyokról“ fennebb közlött czikkére, melyet egyenesen folyóiratunk számára irt, különösen felhivjuk olvasóink figyelmét. Az nyilván mutatja, hogy a hittani kérdések elől a reformált egyház többé ki nem térhet. Olvasása ugy hisszük tanuságos lesz, a mikor épen nálunk is P. Nagy Gusztáv sáros-pataki tanár „Husvéthi igazság“ czimü czikksorozata ismét felszinre hozta a liberalismust a ref. egyházban. A francziországi reformált egyház kebelében hely adatott a törvény által a liberalisoknak. Magyarországon is, megvagyunk győződve, előbb vagy utóbb ez be fog következni.

Egyházi Főtanácsunk füzetünk megjelenésekor már együtt fog ülni. Üdvözöljük a buzgó tanácsosokat, kiket az egyház ügyei iránti meleg érdeklődés hozott körünkbe. S kivánjuk, hogy ez alkalommal is a bölcsesség és szeretet lelke vezérelje tanácskozásaikban s határozataik egyházunk előmenetelére, virágoztatására szolgáljanak.

Az amerikai unitárius és más keresztény egyházak Nemzeti Conferentiája folyó évi sept. 18—22. napjain fog megtartatni Saratogában. A „Nemzeti Conferentiát“ az amerikai liberalis keresztények 1865-ben az Unio ujjáalakulása évében hozták létre oly czélból, hogy a szabad, független gyülekezeteket egyesitse a kereszténységnek Jézus egyetemes nagy elvei szerint való terjesztésében. Gyülései nincsenek időhöz kötve, hanem a körülmények szerint tartatnak.

Ujabban minden két évre esik egy s az érdekeltség azok iránt fokozatos mérvben növekedik. Az amerikai szabad egyházak fent jelzett idei összejövetelére az angol liberalis gyülekezetek dr. Carpenter B. Vilmost, a londoni tudós egyetem és a franczia Institute tagját és Hopps lelkészt, az angol unitárius lelkészi kar egyik legkitünőbbjét küldik képviselőkül. A magyarországi unitáriusok is meghivatván, az Egyh. K. Tanács Kovács Jánost, kolozsvári főiskolánkban igazgató tanárt, az egyetemen az angol nyelv tanárát, szerkesztőtársunkat bizta meg képviseletével. Kovács barátunk aug. 27-én indult el a nagy utra, az unitárius tanári kar s más világiak szerencse-kivánatai közt. A Conferentia után Allen tanár, mult évi látogatónk, felhivására hosszasabb ideig szándékozik Amerikában maradni az erdélyi unitárius egyház s a magyar miveltségi viszonyok ismertetésére. Követünk küldetéséhez ugy egyházi, mint nemzeti tekintetben szép remények fűződnek.

A szentgericzei unitár. hitközség Farkas György halálával üresedésbe jött papi állomásra, ugy értesülünk, Ürmösi Kálmánt, az alsó-siménfalvi papot választotta meg. Mi csak üdvözölhetjük e szerencsés választást, mert meg vagyunk győződve, hogy benne egy derék papot és jó szónokot nyert az ekklézsia. T. barátunknak is szerencsét kivánunk uj állomásán.

Bükk László, ki a M. T. Akademiának 330 holdnyi erdőséget adott, közelebbről a budapesti unitárius ekklézsia iránti meleg érdeklődésének szép bizonyitványát adta azáltal, hogy annak több mint 200 drb., nagy részben theologiai, értékes könyvet ajándékozott s e mellett a nem rég meginditott „Unitárius Kis Könyvtár" egyik fűzetének kiadási költségeit is fedezte. Örömmel jegyezzük fel a jótékonyságnak e szép tényeit.

Szokoly Viktorné, szül. Hegedüs Mária, ki julius hó 2-kán hunyt el Tinnyén, összes ingatlan vagyonát a budapesti első női ipartanodának hagyományozta, azon feltétel alatt, hogy ennek kamatait magyar földön született és magyar ajku növendékek élvezzék. Férje után a budapesti egyházról is megemlékezett: terjedelmes szépirodalmi könyvtárának örökösévé tette.

Iskolai értesitők 1881 2. évről. Értesitő az Unitárius Vallásközönség iskoláiról. A nevelésügyi bizottság megbizásából szerkesztette: Kovács János igazgató-tanár. Az E. K. Tanács pár év óta, ha áldozattal is, Értesitőt adat közre gymnasiumainkról a közönség tájékozása végett. Itt közöljük a főbb adatokat. A papnevelő intézetben működött 5 tanár; 1 szaktanitó. A gymnasiumban; 8 r. tanár; 6 s. tanár; 1 ideigl. tanár; 4 köztanitó; 6 szaktanitó. Az elemi iskolában: 5 tanitó. A papnöveldében 13 papjelölt; a három éven 9 növendék. A gymnasiumban: 254. Az elemi iskolában; 72. Összesen: 348. Érettségi vizsgára állott 31. Ebből egy vagy 2 tantárgyból septemberig visszavettetett 8. Papi szigorlatra: 2. 1 dicséretes, 1 kielégitő eredménynyel. Ösztőndijak, jutalmak, segélyezés és javadalmak értéke: 12042 frt 57 kr. o. é. A főtanodai kórházra tett összes kiadás: 254 frt 40 kr. Ebből visszatérittetett 56 frt 15 kr., a többit az E. K. Tanács elengedte szegénysorsu tanulóknak. A főiskolai könyvtár áll: 23,991 drb.

könyvből. — A tordai iskolában a tanerők száma 13: tanulók sz. az öt gymn. osztályban: 90; az elemi iskolában: 87. Összesen: 177. A tanulók segélyezése összesen: 3370 frt. Könyvtár 2144 köt. — A székely-keresztúri iskolában tanerő: 9; tanulók száma: a gymnasiumban 125; az előkészitőben: 28; osztálytalan: 13; összesen: 167. A könyvtár áll: 9684 drbból. A kimutatás szerint iskoláink eléhaladásnak örvendenek. Az Értesitő nagy gonddal s könnyen áttekinthető berendezéssel van összeállitva. — A székely-udvarhelyi ev. ref. collegium értesitője. Igazgató Bod Károly. Rendes tanárok sz. 6: a segéd tanerők sz. 13; a tanulók összes sz. 279. Ösztöndij és segélypénz czimén 88 tanulónak kiadatott: 1897 frt 40 kr. és 24 véka gabona. — A sárospataki ref. főiskola (akadémia és gymnázium) értesitője. Bokor József akadémiai, Maklári P. Miklós gymnáziumi igazgató; tanulók száma az akadémián 153; a gymnáziumban 567. — A kolozsvári állami segélyt élvező nyilvánossági joggal felruházott felsőbb kereskedelmi iskola értesitője. Igazgató tanár Kiss Sándor; tanárok száma 9; tanulók száma 41. Az állam az intézetet 7000 frttal segélyezi. — A brasói magyar királyi állami elemi, polgári és ipariskolák értesitője. Igazgató Orbán Ferencz. Az elemi iskolákban a tanerők száma 13. A belvárosi iskolákban a mindkét nembeli tanulók száma 254. Nemzetiség szerint: magyar 228, magyar-német 25, szász 8, román 16. A bolonyai iskolában a mindkét nembeli tanulók száma 125. Nemzetiség szerint: magyar 121, magyar-német 15, román 2. A polgári iskolában a tanerők száma 9. A mindkét nembeli tanulók sz. 76. Nemzetiség szerint: magyar 54, magyar-német 23, szász 9, román 8.

Gyászhirek: Végh Sámuel, egyh. tanácsos, a gr. Bánfy-család jószágigazgatója, f. évi augustus 29-én, 76 éves korában jobb létre szenderült. Halálát mély részvéttel jegyezzük fel, mert egyike volt a legnemesebb lelkeknek. Kolozsvári főiskolánkban tanult. Jogot végezve, a maros-vásárhelyi kir. táblán nyert birói állást. Később a gr. Bánfy-család hivta meg jószágigazgatónak, s e minőségben 40 esztendeig, csaknem haláláig, a leghűségesebben, tiszta kezekkel szolgálta a családot. Nem nősült s egész élete munkásságát rokonainak szentelte s most a Végh-család hálája kiséri sirjába. Egyházunk közügyeiben is buzgón vett részt. A közadakozásoknál neve mindig az elsők között volt. Szeretetreméltó, barátságos és loyalis egyéniségeért a társaságban kedvelték és tisztelték. Legyen áldott emléke közöttünk a nemes szivnek, a derék férfiúnak! — Vécsei Sámuel derék kereskedőt és családját, kik kolozsvári gyülekezetünk tagjai, lesujtó, érzékeny veszteség érte. Egyetlen figyermeküket Lajost, ki maga az élet volt, a himlőjárvány hirtelen elragadta. Az idő hozzon gyógyirt a vérző szivekre!

Sajtóhibák: Mult füzetünkben 133. lap, 3. sor alulról: „épen ugy, minthogy stb." helyett olv. „épen úgy, mint voltak olyanok, a kik azt vitatták, hogy a külvilágtól nyert benyomásaim nem egyebek illusionál." 134. lap, 15. sor alulról: „irányu" helyett olv. „arányu." 135. lap, 7. sor alulról: „az atheismus" helyett olv. „az a theismus". 146. lap, 8. sor felülről: „mindazok" helyett olv. „mindazon sergei."

ARANYKÖNYV.

A Budapesten alapitandó unitárius rendes lelkészi állomásra s állandó imaházra tett kegyes adományok.

XII. közlemény.

A tordai unitárius egyház kiküldöttei, Derzsi Károly és Lukács Sándor közreműködésével, a 315 számu gyüjtőiven: Szigethy Sándor 5

frt. Székely Dénes Koppánd 2 frt. Szigethy Péter 1 frt. Balázsi Ferenczné 50 kr. Molnár Márton ref. tanitó 50 kr. K. Nagy Imre ügyvéd refor. 3 frt. Pálfy Dénes M.-Peterd 1 frt. Csongvai Domokos 4 frt. Bardocz Ferencz 2 frt. Fekete Ferencz 10 frt. Fekete Ferenczné Végh Mimi 5 frt. Veres Sándor ügyvéd 2 frt. Nagy Miklós refor. 1 frt. Sulutiu Dénes törvényszéki biró gör. nemegyesült 5 frt. Albert János unit. lelkész 3 frt. Bodó György törvényszéki jegyző róm. kath. 2 frt. Ambrus Miklós római kathol. 3 frt. Veres Dénes alispán 10 frt. Lefkovics Béni izraelita 50 kr. Fodor Mártonné özvegy 50 kr. Székely Lászlóné özvegy 2 frt. Kovács Istvánné 50 kr. Horváthi Károly reformát. 1 frt. Szentpéteri Antal róm. kathol. 50 kr. Volf Gábor róm. kath. 1 frt. Osztián Kristóf róm. kath. 1 frt. Púhl Ignácz róm. kath. 1 frt. Gál Zsigmond 1 frt. Székely Ödön 50 kr. Barla Sándor 1 frt. Tarsoly Gábor reform. 1 frt. Asztalos János reform. 30 kr. Török Albert 1 frt. Velits Sámuel luther 1 frt. Bartha János ref. 20 kr. Amberboy Miklós róm. kath. 1 frt. Timbus József és fia róm. kath. 2 frt. Kovács Ferencz 50 kr. Kondort Mózses 1 frt. Fodor Ilka Nagy Mihályné 1 frt. Székely Miklós 1 frt. Pandula Lajos róm. kath. 50 kr. Marinka Ignácz Turból gör. egyesült 1 frt. Tarsoly Kálmán ref. Turból 1 frt. Vas Antal róm. kath. Turból 1 frt. Balog László gör. egyesült lelkész 1 frt. Csetri Sámuel idősb ref. 1 frt. Lukács József 50 kr. Lukács Jánosné özv. 40 kr. Kondert Vilma Tóth Istvánné 40 kr. Fodor János id. 1 frt. Finta Miklós ref. 1 frt. Magyarósi Samuné 30 kr. Székely József mészáros 1 frt. Székely Jánosné 1 frt. Fűzi Sándor ev. refor. lelkész 1 frt. Derzsi Károlyné Nemes Izabella 20 frt. Nagy Zsigmondné ref. 2 frt. Korodi Károly 1 frt. Klug Lőrincz 50 kr. Simonfi István reform. 50 kr. Véber György ref. 1 frt. Bogdánfi Dániel róm. kath. 2 frt. Baranyai Pál ref. 1 frt. Gazner József ref. 50 kr. Szőcs Gábor reform. 50 kr. Prodán József róm. kath. 50 kr. Csipkés Ödön 2 frt. Bartha Gergely ügyvéd ref. 2 frt. Pálfi Károly tanár 5 frt. Székely János árvaszéki ülnök 2 frt. Jobbágy Samu Szindről 1 frt. Nagy József igtató 1 frt. Viski Károly ref. 1 frt. Vélits Ödön lutheranus 10 frt. Nagy Béla tanár ref. 1 frt. Dr. Szentpéteri János róm. kath. 10 frt. Dulló János ref. 2 frt. Abt Ernő törvszéki biró róm. kath. 2 frt. Antal Dénes tanár ref. 1 frt. Körmendi Oszkár róm. kath. 1 frt. Czakó László ügyvéd 10 frt. Iszlai Márton 2 frt. Iszlai Mártonné 2 frt. Osztián Gerő róm. kath. 2 frt. Dániel Imre róm. kath. 50 kr. Eszényi Károly ref. 5 frt. Szabó József (piaczi) ref. 10 frt. Kovrig János róm. kath. 1 frt. Magyarosi és Schuszter ref. 1 frt. Retezár Gergely róm. kath. 50 kr. Imecz Dénes róm. kath. 2 frt. Nagy Mihály ügyvéd ref. 1 frt. Zathureczki Károly ref. lelkész Gyéres 1 frt. Veres Lajos 2 frt. Hammerl Antal róm. kath. 50 kr. Szentpéteri Nemes János róm. kath. 2 frt. Molnár Károly ügyv. refor. 1 frt. Szabó Gyula ref. 1 frt. Csegezi Mihály járásbiró 10 frt. Nagy Balázs 1 frt. Kónya Dániel ref. 1 frt. Filipescu János gör. n. e. vallásu 1 frt. Veres Antal 1 frt. Máthé Albert ref. 1 frt. Soltész Sándor róm. kath. 1 frt. Agh József 50 kr. Barthók Endre 2 frt. Eisenlohr Ulrich róm. kath. 50 kr. Ilyés János a hármastól reform. 50 kr. Kotisel Nikodém gör. e. 50 kr. Molnár János gör. egyesült 1 frt. Kosa László ev. refor. 1 frt.

Dániel Ferencz róm. kath. 1 frt. Tóth Olivér 50 kr. Biluska Jakab r. kath. 30 kr. Dániel Károly róm. kath. 50 kr. Csipkés Albert 1 forint. Lengyel Kristóf ügyv. róm. kath. 1 frt. Virág Benedek doctor róm. k. 1 frt. Veress Károly 5 frt. Nagy Olivér 2 frt. Bors Albert másodszor r. kath. 1 frt. Özvegy Székely Elekné ref. 10 frt. Mihály Gyula Kercsedről 1 frt. Damokos Antal törvszéki elnök ref. 2 frt. Szilágyi Tamás ref. 1 frt. Keresztes András ref. 50 kr. Dénes István ref. 1 frt. Blaha József dr. róm. kath. 2 frt. Pápai József 2 frt. Miklós Sámuelné 2 frt. Veres Ferencz 1 frt. Varga Dénes tanár 2 frt. Klúg Antal 1 frt. Kun István 20 kr. Székely Jánosné Törös Klára 1 frt. Fodor Mózes 5 frt. Fodor Sámuel id. 1 frt. Ajtoni Gábor 2 frt. Derzsi Miklós 50 kr. Harkányiné Derzsi Anna 50 kr. Székely Józsefné 50 kr. Ferencz Istvánné 20 kr. Albertfi János 40 kr. Biró István 40 kr. Ugrainé Orbán Mária 1 frt. Szabó Dénes frt. Tordai unitárius egyház 10 frt. Kővári Sándor 20 kr. Kanyaró Ferencz 1 frt. Ábrahám Jánosné 50 kr. Kósa Györgyné 1 frt. Kenderesi Ferenczné 50 kr. Miklós Andrásné 50 kr. Fodor Ferencz 50 kr. Gönczi Sámuel 2 frt. Gönczi János idősb 50 kr. Sipos Sámuel 50 kr. Pető Sámuelné 40 kr. Debreczeni Szabó István refor. 1 frt. Borbé Lajos 50 kr. Mártonfi János 50 kr. Összesen 301 frt 70 kr.

Dr. Bartha Gyula ur Baróth 253. sz. gyüjtőivén 2 frt.

A szováti unitárius egyház tagjai a 3-ik számu gyüjtőiven gabonában adakoztak 15 véka málét; ennek eladási értéke, a fuvarbér és vám leszámitásával, tett 14 frt 46 krt. A málét a következők adták: Kádár György Istvánné, Dezső Mihályné, Kis Márton, Székely M. György, Cserei Gergely, Csete M. Gyuri, Szász Mihály, Kovács János, Kis György, Csete János, Domokos Samu, Domokos Mihály, Székely Miklós, Székely A. János, Székely A. György, ifj. Domokos István, Domokos János, Székely P. Gergely, Balázs István, Csete Sándor, Csete István, Szigethy Mihály, Orbán István, Dombi András, Orbán György Mihályé, Orbán György a Györgyé, Bodor Gergely, Kis István, Székely Györgyné, Székely M. István, Balás János, Kádár G. István, Balás András, Sinai János, id. Bodor György, Csete András, Kis József, Székely István Ferenczé, Pál Mózes az egyház lelkésze. Továbbá pénzben adakoztak: az unitárius egyház pénztára 15 frt, Pál Mózes lelkész 5 frt, Székely Ferencz 1 frt, Kun Gergely gondnok 1 frt, Bodor István egyházfi 1 frt, Kun József alsó-szováti 1 frt, Székely Bálint 30 kr, Dezső Gergely 50 kr, Székely A. István 20 kr, Tóth Mihály 20 kr, id. Domokos István, 20 kr, ifj. Bodor Bálint 10 kr. Összesen 40 frt.

E közlemény összege 343 frt 70 kr. Ehez adva a XI-dik közlemény összegét: 9613 frt 81 krt, az alap tészen 9957 frt 51 krt.

Hajós János, egyházi gondnok. — **Végh József,** egyházi pénztárnok.

Al-Siménfalván a templomi szószék takaróra következők adakoztak: Vári Domokosné 2 fr. özv. Sylvester Istvánné 1 fr. Ürmösi Kálmánné 1 fr. özv. Marosi Jánosne 1 fr. özvegy Benczédi Sándorné 1 fr. Kis Ferenczné 1 fr. Gál Sándorné 15 kr. Demeter Ábelné 20 kr. Kovács Elekné 20 kr. Kovács Pálné 20 kr. Demeter Jánosné 20 kr. Demeter Elekné 20 kr. Vári Mihályné 10 kr.

György Dénesné 5 kr. Kerestely Dénesné 20 kr. Farkas Józsefné 20 kr. özv. Bálint Istvánné 20 kr. Györfi Györgyné 15 kr. Jakab Péterné 15 kr. Körp. Benke Jánosné 40 kr. Marosi Dénesné 25 kr. Benke Istvánné 50 kr. Csiki N. Jánosné 20 kr. Csiki N. Jozsefné 15 kr. Jakab Zsigmondné 10 kr. Somodi Antalné r. kath. 10 kr. ifj. Derzsi Mihályné 20 kr. Bán Mózesné ev. ref. 50 kr. Kozma Mózesné 1 fr. Nagy Kálmánné 50 kr, Nemes Andrásné 50 kr. Szász Mihályné 15 kr. Nagy Elekné 20 kr. Nagy Sándorné özv. 1 fr. ifj. Marosi Dánielné 20 kr. Benke Sándorné 40 kr. özv. Elekes Györgyné 40 kr. Elekes Juliánna 10 kr. Benke Józsefné 10 kr. Pap Jánosné 40 kr. id. Benke Mihályné 50 kr. ifj. Benke Mihályné 50 kr. id. Demeter Györgyné 10 kr. Marosi Mihályné 60 kr. Marosi Eszter 20 kr. Marosi Jánosné 30 kr. Salamon Lajosné özv. ízr. 20 kr. Marosi Zsuzsika 20 kr. alsó Szabó Andrásné 7 kr. Katona Mihályné 1 fr. özv. Vári Gergelyné 50 kr. Vári Gergelyné 50 kr. Lázár Istvánné 30 kr. Lázár Zsuzsa 10 kr. Lázár M. 10 kr. Derzsi Lajosné 30 kr. Marosi Zsigmondné 10 kr. özv. Kupás Ferenczné 4 kr. Marosi Ferenczné 42 kr. ífj. Bálint Jánosné 20 kr. Bálint Zsigmondné 20 kr. László Juliánna 20 kr. Bálint Mózesné 20 kr. özv. Szász Mózsefné 20 kr. Mircse Györgyné ev. ref. 10 kr. Elekes Venczelné 50 kr. Szőcs Ferenczné ev. ref. 10 kr. Jakab Ferenczné ev. ref. 10 kr. Kibédi Ferenczné 30 kr. Gruer Istvánné 50 kr. Szász Ferenczné 20 kr. ifj. Szabó Gergelyné 20 kr. Szász Zsuzsánna 20 kr. id. Joo Jánosné 50 kr. id. Vári Gergelyné 30 kr. özv. Mircse Istvánné 24 kr. Marosi Istvánné 1 fr. Elekes Ferenczné 80 kr. Elekes Miklós 20 kr. Györke Albert 20 kr. Györke Mózesné 20 kr. if. Mircse Istvánné ev. ref. 10 kr Fekete Jánosné ev. ref. 10 kr. Bán Ferenczné ev. ref. 6 kr. Szabó Márta 20 kr. Mircse Sándorné ev. ref. 20 kr. felső Szabó Andrásné 10 kr. ifj. Elekes Péterné 30 kr. Péter Mózesné 30 kr. Péter Lajosné 50 kr. Weigel Adél r. kath. 50 kr. Mircse Péterné ev. ref. 10 kr. Séra Györgyné 20 kr. Györfi Gergelyné ev. ref. 20 kr. Jakab Mihályné 20 kr. Marosi Amália 10 kr. Györke Lajosné 40 kr. Joo Istvánné 20 kr. Kozma Zsigmondné 10 krajcz. Kibédi G. 20 krajczár. Kozma Lászlóné 50 kr. özv. Szabó Jánosné 33 kr. id. Szabó Gergelyné 10 kr. Forgács Györgyné 10 kr. Barabás Mihályné 20 kr. Somai Jánosné ev. ref. 20 kr. Joo Elekné 20 kr. Biró Sámuelné 60 kr. Biró Anna 10 kr. Biró Eszter 10 kr, Balázs Istvánné 20 kr. Istvánfi Domokosné 50 kr. Elekes Dénesné 1 fr. Balázs Juliska 10 kr. Szőcs Biri ev. ref. 10 kr. Baka Jánosné ev. ref. 50 kr. Kibédi Biri 50 kr. Bartalis Jánosné 1 fr. Marosi Márta 10 kr. Györke Juli 10 kr. László Péterné, László Zsuzsa és László Anna Radnótról együtt 3 fr. Simó Rebeka 10 kr. f. Bán I. 10 kr.

Fogadják a tisztelt adakozók e helyen is jótékony adakozásukért ekklézsiám nevében szives köszönetemet.

Al-Siménfalván 1882. jun. 1.

Ürmösi Kálmán,
helybeli pap.
